De rol van de wil en het gedrag van partijen bij de bevrijdende verjaring[1]

Sophie STIJNS
Gewoon hoogleraar
Instituut voor Verbintenissenrecht, K.U.Leuven
Ilse SAMOY
Docente
Instituut voor Verbintenissenrecht, K.U.Leuven
en
Annekatrien LENAERTS
Aspirante FWO-Vlaanderen
Instituut voor Verbintenissenrecht, K.U.Leuven

De artikelen 2220 tot 2225 BW beschrijven de werkwijze van de bevrijdende verjaring. De vraag rijst echter of de wilsautonomie een rol van betekenis kan spelen bij deze werking en of contractpartijen het regime van de verjaring naar believen contractueel kunnen regelen. Hiertoe zal deze bijdrage de vraag beantwoorden of van de verjaring afstand kan worden gedaan en of partijen verjaringsbedingen mogen opnemen in hun overeenkomst. Het antwoord verschilt volgens de fase die in aanmerking wordt genomen: vóór het aanvangspunt van de wettelijke verjaringstermijn, tijdens de lopende verjaring en na het verkrijgen van de verjaring. Ook de invloed van het gedrag van de partijen, en bijgevolg de rol van de goede trouw en van het verbod op rechtsmisbruik, zullen worden bestudeerd.

Inleiding

1. *De rol van de wilsautonomie* – De artikelen 2220 tot 2225 BW beschrijven de werkwijze van de verjaring zelfs al zijn de begrippen die het meeste terugkomen, zoals de Franse auteur Taisne aangeeft, paradoxaal genoeg deze van «afstand doen» of «afstand».[2] Speelt de wilsautonomie dan een rol van betekenis bij de werkwijze van de bevrijdende verjaring? Kunnen de contractpartijen het regime van de verjaring naar believen contractueel regelen? Om een totaaloverzicht te verschaffen van deze problematiek, zal deze bijdrage de vraag beantwoorden of (wanneer en hoe) van de verjaring afstand kan worden gedaan en, meer in het algemeen, of (wanneer en hoe) partijen verjaringsbedingen mogen opnemen in hun overeenkomst. De problematiek van de stilzwijgende afstand zal ons er ook toe brengen de invloed van het *gedrag* van de partijen (en bijgevolg de rol van de goede trouw en van het verbod op rechtsmisbruik) te bestuderen inzake de verjaring.

In theorie lijkt het vraagstuk betreffende afwijkende contractuele bedingen erg omvangrijk. In principe kunnen partijen door middel van verjaringsbedingen immers afwijken van de wettelijke verjaringstermijn, van de voorwaarden waaronder de bevrijdende verjaring kan worden ingeroepen of van de voorwaarden waaronder afstand kan worden gedaan van de verjaring.[3] In de praktijk neemt men echter eerder zelden zo'n bedingen op in een contract. Uit de Belgische rechtspraktijk blijkt dat enkel een beroep wordt gedaan op de volgende soorten van bedingen: bedingen die de wettelijke verjaringstermijn inkorten, waarin afstand wordt gedaan van een reeds verkregen verjaring, die

[1] Dit artikel vormt een vertaling en herwerking van de eerder verschenen bijdrage: S. STIJNS en I. SAMOY, «La volonté et le comportement des parties dans la prescription extinctive» in M. BILLIAU et P. WÉRY (red.), *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, 343-383.

[2] J.-J. TAISNE, «Art. 2220-2225 C.Civ. Prescription et possession», *J.-Cl.Civ.* 2002, p. 2, nr. 2.

[3] A. VAN OEVELEN, «Verjaringsclausules» in L. DE MEYERE, A. VAN OEVELEN en F. WALSCHOT (red.), *Nuttige tips voor goede contracten*, Mechelen, Kluwer, 2004, 75.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

een lopende verjaring schorsen (bv. tijdens de duur van onderhandelingen of van een deskundigenonderzoek) of die de stuitingsgronden tussen partijen uitbreiden.[4]

2. *Voorafgaande vraag: de aard van de regels van de bevrijdende verjaring* – De rol van de wilsautonomie op het vlak van de verjaring onderstelt eerst een antwoord op de volgende vraag: *raakt de bevrijdende verjaring de openbare orde?* Over het algemeen maken rechtspraak en rechtsleer een onderscheid tussen de *instelling* van de verjaring en het *middel* van de verjaring (namelijk het recht om de verjaring als verweermiddel in te roepen of de voordelen die eruit voortvloeien).[5] De *instelling* van de verjaring raakt de openbare orde, omdat zij de sociale rust en de rechtszekerheid wil bewerkstelligen. Zij heeft de maatschappelijke orde als grondslag. Het raakt het algemeen maatschappelijk belang dat vorderingen in rechte niet onbeperkt mogen worden ingesteld, maar dat ze kunnen uitdoven door het verstrijken van een zekere termijn en onder de voorwaarden die door de wet worden vastgelegd. Hieruit volgt dat het voor partijen verboden is om vooraf afstand te doen van het recht om de verjaring in te roepen (art. 2220 BW), om de wettelijke verjaringstermijnen te verlengen en om een recht onverjaarbaar te verklaren (zie *infra*, nrs. 5 en 8).[6] In deze drie gevallen zou een afwijkend beding immers als doel of gevolg hebben dat het principe van de verjaring zelf wordt aangetast. Om deze reden zijn bepalingen of gedragingen in deze zin ongeoorloofd.[7]

Daarentegen raakt het *middel* van de verjaring in principe enkel private belangen. Niemand is immers verplicht het voordeel van de verjaring te benutten. Het regime van de verjaring ontsnapt bijgevolg niet volledig aan de wil van de partijen. Uit het principe dat het middel van de verjaring niet van openbare orde is, volgt dan ook dat de schuldenaar de keuze heeft om het middel van de verjaring als verweermiddel in te roepen of om hiervan afstand te doen (art. 2220 BW). De rechter heeft, van zijn kant, niet de bevoegdheid om het middel van de verjaring ambtshalve op te werpen, tenzij het gaat om een materie die de openbare orde aanbelangt (art. 2223 BW).[8] De wet wil op die manier tegemoetkomen aan de mogelijke gewetensbezwaren van de schuldenaar: het is denkbaar dat zijn geweten hem zou voorschrijven de ware schuldeiser niet te beroven. Ten slotte kunnen de partijen ook overeenkomen om de verjaringstermijn in te korten of te schorsen (zie *infra*, nrs. 20 en 23). Zulke bedingen doen immers op geen enkele wijze afbreuk aan het principe van de verjaring.

Volgens een *minderheidsopvatting* in de rechtsleer heeft zelfs de *instelling* van de verjaring niet het karakter van openbare orde. Deze stelling verdedigt het dwingend karakter van bepaalde rechten of zelfs van het volledige regime van de verjaring, waarvan de partijen vooraf niet kunnen afwijken.[9] Deze auteurs leiden de dwingende aard van de verjaringsregels af uit de wettelijke bepalingen betreffende de afstand van de verjaring, namelijk uit het feit dat men afstand kan doen van een verkregen verjaring. Zo geeft de Wet Landverzekeringsovereenkomst van 25 juni 1992 uitdrukkelijk een (slechts) dwingend karakter aan het regime van de verjaring. De verjaring is geregeld in de artikelen 34 en 35 van deze wet. Art. 3 van deze wet geeft een dwingend karakter aan die artikelen 34 en 35.[10]

3. *Een wilsrecht* – Zelfs al is de bevrijdende verjaring een wettelijke manier om zich van zijn schuld te bevrijden, zij zal *niet van rechtswege* intreden. Zij moet worden ingeroepen door de begunstigde van de ver-

[4] A. Van Oevelen, *ibid.*; A. Van Oevelen, «Conventionele bedingen inzake de verjaring» in I. Claeys (red.), *Verjaring in het privaatrecht*, Mechelen, Kluwer, 2005, 123.

[5] Brussel 2 december 2003, *RHA* 2004, 167; Rb. Gent 3 november 1995, *AJT* 1996-97, 180, noot D. Fevery; R. Dekkers en E. Dirix, *Handboek burgerlijk recht*, II, Antwerpen, Intersentia, 2005, 498-499; H. De Page en R. Dekkers, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VII, Brussel, Bruylant, 1957, p. 1029-1031, nr. 1134 (hierna: H. De Page, *Traité*, VII, 1957); C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, Mechelen, Kluwer, 2004, p. 11, nrs. 11-12; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, Brugge, die Keure, 2009, nr. 191; J.-J. Taisne, «Art. 2220-2225 C.Civ. Prescription et possession», *J.-Cl.Civ.* 2002, p. 2, nr. 3; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 646; A. Van Oevelen, «Algemeen overzicht van de bevrijdende verjaring en de vervaltermijnen in het Belgisch privaatrecht», *TPR* 1987, p. 1763, nr. 10.

[6] S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nr. 191.

[7] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1030, nr. 1134 B; A. Van Oevelen, «Verjaringsclausules» in L. De Meyere, A. Van Oevelen en F. Walschot (red.), *Nuttige tips voor goede contracten*, 76.

[8] Art. 2223 BW vormt een wettelijke uitzondering op de regel dat de rechter in beginsel en onder voorwaarden de motieven van de partijen mag aanvullen. In het licht van de ontwikkelingen over de rol van de «actieve rechter» heeft deze uitzondering aan belang gewonnen (zie hieromtrent: B. Allemeersch, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, 2007, in het bijzonder p. 184, nr. 66).

[9] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, p. 920, nr. 708; M.E. Storme, «Perspectieven voor de bevrijdende verjaring in het vermogensrecht met ontwerpbepalingen voor een hervorming», *TPR* 1994, p. 2018, nr. 34.

[10] Zie het uitstekende Belgische rapport van B. Dubuisson en V. Callewaert, «La prescription en droit des assurances» in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, met name nrs. 2-6. *Adde:* G. Jocqué, «Verjaring en verzekering» in I. Claeys (red.), *Verjaring in het privaatrecht*, Mechelen, Kluwer, 2005, 182; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, Vierde Antwerps Juristencongres, Antwerpen, Intersentia, 2007, p. 90, nrs. 2-3; J. Tinant, «Délais et prescriptions en droit des assurances» in *Les prescriptions et les délais*, Luik, Editions du Jeune Barreau, 2007, 65-117.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

jaring. Om die reden rangschikt het Nederlandse recht *het recht* om de verjaring *in te roepen* onder de «wilsrechten». Een «wilsrecht» of een «*droit-pouvoir*» is een recht dat aan de houder ervan de bevoegdheid verleent om zijn eigen rechtstoestand of die van een ander te beïnvloeden door een eenzijdige handeling, die zich kan richten op het scheppen van een rechtstoestand, het uitdoven of het wijzigen van een vooraf bestaande rechtstoestand. [11]

De *afstand* van het middel van de verjaring kan ook als een wilsrecht worden aangemerkt, aangezien de eenzijdige beslissing van de schuldenaar om afstand te doen van de verjaring zijn eigen rechtstoestand en die van zijn schuldeiser zal beïnvloeden. Zoals elke vorm van afstand, kan de afstand van het middel van de verjaring uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn (art. 2221 BW). De stilzwijgende afstand wordt enkel afgeleid uit omstandigheden die niet anders kunnen worden geïnterpreteerd dan als de uitdrukking van de zekere en ondubbelzinnige wil van de schuldenaar om af te zien van een beroep op zijn recht. Zoals we hierna zullen uiteenzetten, maakt deze kwalificatie als wilrecht het mogelijk om het beginsel van het verbod op rechtsmisbruik toe te passen. Een wilsrecht is immers nooit een discretionair recht.

4. *Drie te onderscheiden fases* – De rol van de wilsautonomie verschilt volgens de fase die in aanmerking wordt genomen: vóór het aanvangspunt van de wettelijke verjaringstermijn (I), tijdens de lopende verjaring (II) en na het verkrijgen van de verjaring (III).[12] In elke fase rijzen drie vragen: (A) mag de begunstigde van de verjaring afstand doen van het recht op verjaring? (B) kunnen de partijen de wettelijke verjaringstermijn wijzigen en een kortere of langere termijn overeenkomen? (C) kunnen de partijen de wettelijke regels inzake stuiting en schorsing van de verjaring naar believen wijzigen?

Ten slotte behandelt deze bijdrage ook de vraag of aan de schuldeiser of de schuldenaar de uitoefening kan worden ontzegd van een recht dat voortvloeit uit het regime van de verjaring, niet door de toepassing van de wettelijke regels van de bevrijdende verjaring maar bij toepassing van het beginsel van goede trouw in de uitvoering van overeenkomsten. We denken in het bijzonder aan de situatie waarin de schuldeiser of de schuldenaar door zijn vroeger gedrag bij de andere partij het rechtmatig vertrouwen heeft gewekt dat dit recht niet zou worden uitgeoefend op de wijze die hij *in casu* voor ogen heeft.

I. Vóór het aanvangspunt van de wettelijke verjaringstermijn

A. Kan afstand worden gedaan van het recht op verjaring?

5. *Verbod om afstand te doen* – Art. 2220 BW is duidelijk: men kan vooraf geen afstand doen van de verjaring.[13] Zonder dit wettelijk verbod zouden partijen wellicht standaard een beding van afstand van de verjaring in hun overeenkomst opnemen, waardoor elke verjaring illusoir zou worden.[14] Door middel van deze bescherming van de schuldenaar houdt de wet tevens rekening met het algemeen belang om nalatigheid van de schuldeisers te voorkomen.

6. *Absolute nietigheid* – Aangezien deze regel de openbare orde aanbelangt, is de sanctie bij schending van het verbod van voorafgaande afstand de absolute nietigheid.

B. Kan de wettelijke verjaringstermijn worden gewijzigd?

7. *Mogelijke wijzigingen* – Kunnen partijen door een wilsovereenstemming de vereiste tijdspanne voor de verjaring wijzigen? Twee aspecten dienen te worden onderscheiden: kan men een *langere* of kan men een *kortere* verjaringstermijn stipuleren?

1° Kunnen partijen de termijn verlengen?

8. *Verbod om te verlengen* – In tegenstelling tot bedingen die de wettelijke verjaringstermijn inkorten (zie *infra*, nr. 10), zijn bedingen die de wettelijke verjaringstermijn verlengen, verboden. Dergelijke verlengingsbedingen, overeengekomen op het ogenblik van het sluiten van een overeenkomst, vormen immers een gedeeltelijke *afstand* van het voordeel van een toekomstige verjaring. Bijgevolg vallen zij onder het verbod van art. 2220 BW.[15] Deze bedingen belemmeren immers het normale verloop van de verjaring en gaan

[11] C. Cauffman, *De verbindende eenzijdige belofte*, Antwerpen, Intersentia, 2005, p. 426-427, nr. 666; S. Stijns, «Abus, mais de quel(s) droit(s)? Réflexions sur l'exécution de bonne foi des contrats et l'abus de droits contractuels», *JT* 1990, (33), 37-39.

[12] De opmerkelijke bijdrage van M. Marchandise en J.-F. Van Drooghenbroeck, «Les causes d'interruption et de suspension de la prescription libératoire en droit belge» in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, nrs. 48 e.v. en nrs. 62 e.v., bevestigt de relevantie van dit onderscheid.

[13] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1126, nr. 1251. Zie ook: M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring*, Deventer, Kluwer, 2010, 61.

[14] H. De Page, *ibid.*; *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 421; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1764, nr. 11; H. Vuye en P. Wéry, «La prescription de l'action des prestataires de soins: l'article 2277*bis* du Code civil», *JT* 1995, p. 100, nr. 20.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

hierdoor in tegen de bezorgdheid van de wetgever om nalatigheid van de schuldeisers te voorkomen. Indien de duur van de verjaringstermijn aanzienlijk zou worden verlengd, kan een dergelijk verlengingsbeding er zelfs toe leiden dat verhinderd wordt dat de verjaring intreedt.[16]

9. *Verbod om op onrechtstreekse wijze te verlengen* – Om dezelfde reden zijn bedingen verboden die afwijken van de berekeningswijze van de verjaringstermijn,[17] met name bedingen die afwijken van het aanvangspunt van de verjaringstermijn[18] en die hierdoor *onrechtstreeks* de termijn verlengen. Dit verbod strekt zich echter niet uit tot het geval waarin de partijen de ene verbintenis door een andere vervangen, die onderworpen is aan een kortere verjaringstermijn, en waarin partijen derhalve de titel van de schuld wijzigen. Neem bijvoorbeeld een schuldvordering waarop de korte verjaring van de artikelen 2271 en 2272 BW van toepassing is. Indien de schuldenaar een schulderkenning ondertekent, zal deze korte verjaringstermijn worden vervangen door de gemeenrechtelijke termijn, zonder dat deze schulderkenning noodzakelijkerwijze een schuldvernieuwing zou inhouden. Deze onrechtstreekse verlenging van de verjaringstermijn vindt echter niet plaats op basis van een overeenkomst tussen partijen, maar krachtens de wet.[19]

2º Kunnen partijen de termijn inkorten?

a) Algemeen principe van geldigheid

10. *Het principe* – Kan een beding worden overeengekomen dat het instellen van een vordering aan strengere grenzen onderwerpt dan die bepaald in de wet? Reeds sinds lange tijd is het antwoord in de Belgische rechtspraak en rechtsleer positief: behalve voor materies die de openbare orde aanbelangen, zijn bedingen die de wettelijke verjaringstermijn *inkorten* in principe geldig (hierna: inkortingsbedingen).[20] Ze vormen geen belemmering voor het normale verloop van de verjaring en komen de bezorgdheid van de wetgever tegemoet om nalatigheid van de schuldeisers te voorkomen. Bovendien versterken ze de bescherming van de schuldenaar. Om dezelfde reden is een beding geldig dat als aanvangspunt van de verjaringstermijn een feit of een datum aanwijst die voorafgaat aan de gebeurtenis die de wet als aanvangspunt kiest. Dit komt onrechtstreeks neer op een inkorting van de verjaringstermijn en is dus toegestaan.[21] Dit algemeen principe is ook van toepassing op de verjaring die geregeld wordt in art. 32 van de Verzekeringswet van 11 juni 1874.[22]

b) Grenzen aan het algemeen principe

11. *Uitzonderingen voor verjaringsregels van openbare orde* – Indien de verjaringsregel de openbare orde aanbelangt, kunnen partijen niet overeenkomen om de verjaringstermijn (rechtstreeks of onrechtstreeks) in te korten. Zo oordeelde het Hof van Cassatie in een arrest van 22 februari 1982 dat de verjaringstermijn van een vordering tot betaling van een vergoeding ten gevolge van een arbeidsongeval begint te lopen op het ogenblik waarop dit recht op schadevergoeding is ontstaan (art. 69 van de wet van 10 april 1971 betreffende de

[15] Brussel 28 november 1957, *Pas.* 1958, II, 280; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 921; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1127, nr. 1253; *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 431; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 646; A. Van Oevelen, «Verjaringsclausules», in L. De Meyere, A. Van Oevelen en F. Walschot (red.), *Nuttige tips voor goede contracten*, 76; H. Vuye en P. Wéry, *ibid.*

[16] *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat.civ.)*, nr. 431. Brussel 2 december 2003, *RHA* 2004, 167 (een verwijzing naar het CMR-Verdrag, opgenomen in een vervoerovereenkomst die geregeld wordt door de wet betreffende het vervoer van 25 augustus 1891, verantwoordt niet dat wordt afgeweken van de korte verjaringstermijn van zes maanden van art. 9 van deze wet en dat deze wordt vervangen door de langere verjaringstermijnen uit het CMR-Verdrag).

[17] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 934.

[18] A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1785, nr. 27.

[19] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1127, nr. 1253; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1765, voetnoot 33.

[20] Cass. 15 oktober 1971, *RGAR* 1972, nr. 8889 (impliciet); Cass. 25 januari 1968, *Pas.* 1968, I, 655, noot R.H., *Arr.Cass.* 1968, 702, noot R.H., *RW* 1967-68, 1493, *JT* 1968, 185; Cass. 19 juni 1890, *Pas.* 1890, I, 231; Bergen 22 maart 1995, *JT* 1995, 544; Bergen 13 december 1985, *Pas.* 1986, II, 37; Gent 16 oktober 1969, *RGAR* 1970, nr. 8371; Kh. Kortrijk 23 maart 1992, *Pas.* 1992, III, 70; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 921; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1128, nr. 1254; B. Humblet en R. Davin, «La prescription extinctive en droit civil» in *Les prescriptions et les délais*, Luik, Editions du Jeune Barreau, 2007, 11; M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring*, 2010, 64; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 12, nr. 12; *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat.civ.)*, nr. 432; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1770, nr. 15.

[21] Bergen 13 december 1985, *Pas.* 1986, II, 37; Luik 29 november 1966, *De Verz.* 1967, 807, noot R.V.G.; Rb. Gent 3 november 1995, *AJT* 1996-97, 180, noot D. Fevery; B. Humblet en R. Davin, «La prescription extinctive en droit civil» in *Les prescriptions et les délais*, 17; G. Jocqué, «Verjaring en verzekering» in I. Claeys (red.), *Verjaring in het privaatrecht*, p. 184, nr. 4 (betreffende het aanvangspunt van de verjaringstermijn van art. 32 van de Verzekeringswet van 11 juni 1874); A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1785, nr. 27.

[22] Luik 15 oktober 2001, *JLMB* 2002, 1239; Brussel 1 oktober 1996, *RGAR* 1997, nr. 12846; Luik 17 juni 1970, *JL* 1970-71, 137, noot M.H.; Luik, 29 november 1966, *De Verz.* 1967, 807, noot R.V.G.; G. Jocqué, «Verjaring en verzekering», in I. Claeys (red.), *Verjaring in het privaatrecht*, p. 184, nr. 4; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht», in CBR (red.), *De verjaring*, p. 91, nr. 4.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

arbeidsongevallen). De bepalingen betreffende de verjaring van deze vordering zijn van openbare orde. Een overeenkomst tussen partijen die het aanvangspunt van de verjaringstermijn wijzigt, kan bijgevolg niet in aanmerking worden genomen.[23]

Om het gevaar op te vangen dat de termijn voor de schuldeiser om in rechte op te treden overdreven wordt ingekort, zijn bedingen die de verjaringstermijn inkorten geldig, behalve wanneer zij in strijd zijn met *overwegingen* van openbare orde, met name wanneer de inkorting tot gevolg heeft dat de mogelijkheid voor de schuldeiser *om zijn rechten te doen gelden* in het gedrang komt.[24] De verbintenis zou door een dergelijk beding niet langer een bestaand voorwerp hebben.[25]

12. *Strikte interpretatie* – Om het hierboven genoemde gevaar op te vangen, bevestigen de rechtspraak en de rechtsleer bovendien dat bedingen die de verjaringstermijn inkorten strikt, of zelfs restrictief, geïnterpreteerd moeten worden.[26] Zo is een beding dat de verjaringstermijn van vorderingen ontstaan uit een vervoerovereenkomst tot zes maanden beperkt, niet van toepassing op een vordering uit een onrechtmatige daad die tussen de twee partijen bij de overeenkomst wordt ingesteld. Deze regel vormt een bijzondere toepassing van de gemeenrechtelijke regel dat bedingen die afwijken van het gemene recht strikt geïnterpreteerd moeten worden.[27] Bovendien vereist art. 1162 BW dat, in geval van aanhoudende twijfel, een interpretatie van deze bedingen wordt doorgevoerd in het voordeel van degene die zich verbonden heeft, *in casu* ten voordele van de schuldenaar.[28]

13. *Wettelijke uitzonderingen* – In bepaalde domeinen is de wetgever tussengekomen om inkortingsbedingen te verbieden. In Frankrijk gaat het voornamelijk om domeinen waarin gebruik wordt gemaakt van *toetredingscontracten* en waarin invloedrijke schuldenaars aan hun schuldeisers conventionele verjaringstermijnen kunnen opleggen die misleidend kort zijn.[29] *A contrario* bevestigen deze gevallen van tussenkomst door de wetgever de principiële geldigheid van inkortingsbedingen. De Belgische wet kent zo'n uitdrukkelijke uitzonderingen niet, maar deze kunnen *onrechtstreeks worden afgeleid* uit bepaalde dwingende wetten. De Wet Landverzekeringsovereenkomst verbiedt de inkortingsbedingen niet uitdrukkelijk. Nochtans is het regime van de verjaring dat in deze wet wordt geregeld (art. 34 en 45) van dwingend recht op grond van art. 3 van deze wet (zie *supra*, nr. 2). Hieruit wordt afgeleid dat elk beding dat afwijkt van de wettelijke termijnen verboden is, met inbegrip van bedingen tot inkorting van die termijnen.[30]

Art. 74, 22°, van de wet van 6 april 2010 betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming (hierna: WMPC) beschouwt bedingen in overeenkomsten tussen een consument en een onderneming als onrechtmatig, indien deze ertoe strekken in geval van betwisting de consument te doen afzien van elk middel van verhaal tegen de onderneming. De meerderheid van de rechtsleer vereist dat werkelijk elk verhaal van de consument wordt uitgesloten opdat het beding onrechtmatig zou zijn. Maar volgens een soepelere interpretatie (en meer beschermend voor de consument) zou een beding dat de verjaringstermijn inkort ook als onrechtmatig kunnen worden aangemerkt (op zichzelf of in samenhang met andere bedingen), omdat dit de verhaalsmogelijkheden van de consument aanzienlijk zou verminderen. De rechter zou bovendien een beroep kunnen doen op art. 74, 30°, WMPC (dat onrechtmatige bedingen verbiedt die op ongepaste wijze de wettelijke rechten van de consument ten

[23] Cass. 22 februari 1982, *Pas.* 1982, I, 766, *Arr.Cass.* 1981-82, 797, *RW* 1982-83, 2212.

[24] Bergen 13 december 1985, *Pas.* 1986, II, 37; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 12, nr. 12; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1128, nr. 1254; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1770, nr. 15.

[25] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 921. Zie bv. Bergen 13 december 1985, *Pas.* 1986, II, 37: een verzekeringspolis bepaalde: «zal verjaard zijn na een jaar verlopen vanaf de dag van het ongeval, elke vrijwarings- of vergoedingsvordering die doordat zij niet ontvankelijk was, niet voor de bevoegde rechtbank gebracht zal zijn». De vrijwaringsvordering door de verzekerde was echter slechts ontvankelijk vanaf de dag dat de verzekerde zelf door het slachtoffer werd gedagvaard tot betaling van een schadevergoeding, dus na het verstrijken van de conventionele termijn. Volgens het Hof van Beroep te Bergen is een dergelijk beding dat de termijn inkort, nietig voor zover het zich richt op de vrijwaringsvordering.

[26] Luik 17 juni 1970, *JL* 1970-71, 137, noot M.H.; Gent 16 oktober 1969, *RGAR* 1970, nr. 8371; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1771, nr. 15.

[27] Cass. 22 maart 1979, *Pas.* 1979, I, 863, *Arr.Cass.* 1978-79, 860, *RW* 1979-80, 2238, noot, *RCJB* 1981, 189, noot L. Cornelis, *T. Aann.* 1982, 296, noot P. Mandoux. Over het onderscheid tussen strikte en restrictieve interpretatie, zie: S. Stijns, D. Van Gerven en P. Wéry, «Chronique de jurisprudence. Les obligations: les sources (1985-1995)», *JT* 1996, (689), nr. 84.

[28] A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1771, nr. 15.

[29] J. Carbonnier, «Notes sur la prescription extinctive», *RTDciv.* 1952, 176.

[30] G. Jocqué, «Verjaring en verzekering» in I. Claeys (red.), *Verjaring in het privaatrecht*, p. 182, nr. 3; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, p. 90-91, nr. 3 (het voorontwerp van de Wet Landverzekeringsovereenkomst bevatte een uitdrukkelijk verbod inzake inkortingsbedingen. Deze bepaling werd weggelaten na advies van de Raad van State, die van oordeel was dat dit verbod afgeleid kon worden uit de dwingende aard van de wet). Jocqué nuanceert dit verbod van inkortingsbedingen. Op basis van een analyse van de belangen die door de artikelen 34 en 35 van de wet worden beschermd, besluit hij dat een verlenging van de verjaringstermijnen altijd onmogelijk is, terwijl een inkorting van de termijnen mogelijk is voor de vorderingen door de verzekeraar.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

aanzien van de onderneming uitsluiten of beperken) of op de algemene norm van het onrechtmatig beding gedefinieerd in art. 2, 28°, WMPC.

Ten slotte wordt de geldigheid van inkortingsbedingen ook genuanceerd door de rechtsleer inzake de verjaringstermijn van art. 15 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978. Deze bepaling is niet van openbare orde. Nochtans verdedigen bepaalde auteurs het (eenzijdig) dwingend karakter van deze bepaling, zodat een beding dat de verjaringstermijnen aanpast, ongeoorloofd is indien dit tot gevolg heeft dat de toestand van de werknemer verzwaard wordt. Daarentegen zou zo'n beding wel geoorloofd zijn, indien hierdoor de verjaringstermijn om een vordering in te stellen *tegen* de werknemer wordt verkort.[31]

14. *Pleidooi voor een veralgemeend verbod op inkortingsbedingen* – Op grond van bovenstaande uitzonderingen, staan bepaalde auteurs terecht terughoudend tegenover de geldigheid van inkortingsbedingen: niet enkel de schuldenaar, maar ook de schuldeiser verdient bescherming.[32] Sindsdien heeft deze gedachte terrein gewonnen en vandaag heeft zij algemeen ingang gevonden in het Belgische recht. De wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties biedt hiervan een illustratie.[33] Deze wet heeft als doel de *schuldeiser* te beschermen tegen misbruik van de wilsautonomie. De «kleine» handelaar of de «kleine» onderneming (schuldeiser), die zich in een ondergeschikte en afhankelijke positie bevindt, verdient bescherming tegen de machtspositie van de «grote» schuldenaar. Op dezelfde wijze verdient de schuldeiser bescherming tegen bedingen die de verjaringstermijn inkorten. Bijgevolg is het denkbaar om bedingen die afwijken van de verjaringstermijn (vóór het aanvangspunt van de verjaringstermijn) in de twee richtingen te verbieden.[34]

C. Kunnen de regels inzake de stuiting en de schorsing van de verjaring worden gewijzigd?

15. *Uitbreiding van de stuitingsgronden (neen) en beperking ervan (ja, maar)* – Een beding dat de stuitingsgronden *uitbreidt*, overeengekomen tussen de partijen vóór het aanvangspunt van de verjaringstermijn, is niet geldig.[35] Een dergelijk beding zou immers de bescherming van de schuldenaar verminderen. Daarentegen is het mogelijk om de wettelijke stuitingsgronden te *beperken*, omdat een beperking van de stuitingsgronden de bescherming van de schuldenaar juist versterkt.[36] Deze laatste regel dient echter opnieuw te worden genuanceerd en te worden afgewogen tegen het principe dat het recht van de schuldeiser om in rechte op te treden ook bescherming verdient (zie *supra*, nrs. 11 en 13-14). Daarom lijkt het ons verdedigbaar, naar analogie met ons voorstel om een veralgemeend verbod van inkortingsbedingen in te voeren, dat partijen niet mogen afwijken van het wettelijk regime inzake stuitingsgronden.

16. *Schorsing* – Een beding dat de verjaringstermijn schorst, overeengekomen voordat de verjaringstermijn is beginnen lopen, is al evenmin geldig.[37] Deze regel kan worden afgeleid uit art. 2220 BW, dat, zoals aangegeven, bepaalt dat men vooraf geen afstand kan doen van de verjaring. Een schorsingsbeding zou weerom de bescherming van de schuldenaar verminderen. Een schuldeiser zou geneigd kunnen zijn om aan zijn schuldenaar een beding op te leggen dat de verjaringstermijn voor zeer lange of onbepaalde tijd opschort, wat de vordering zelfs onverjaarbaar zou maken.

II. Tijdens het lopen van de wettelijke verjaringstermijn

17. *Toestand tijdens de lopende termijn* – Hieronder zullen we de speelruimte onderzoeken die de partijen hebben *nadat* de verjaringstermijn is beginnen lopen, maar *vóór* het verstrijken van de termijn en het verkrijgen van de verjaring.

[31] F. Kéfer en J. Clesse, «La prescription extinctive en droit du travail» in *Les prescriptions et les délais*, Luik, Editions du Jeune Barreau, 2007, 142.

[32] J. Carbonnier, *o.c.*, *RTDciv.* 1952, 176; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1128, nr. 1254; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1770, nr. 15.

[33] *BS* 7 augustus 2002.

[34] De enige rechtvaardiging die De Page in zijn *Traité*, VII, 1957, 1128, nr. 1254 geeft voor inkortingsbedingen, namelijk de lengte van de wettelijke termijnen die niet meer aangepast is aan de moderne maatschappij, is immers voorbijgestreefd sinds de wettelijke hervorming van de verjaringstermijnen in 1998.

[35] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 928; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 646. *Contra*: Brussel 24 februari 1961, *Pas.* 1962, II, 193 (de partijen kunnen overeenkomen dat, in afwijking van art. 2244 BW, de verjaring gestuit wordt door een enkel betalingsverzoek); C. Lebon, «*Nil nove sub sole*: jamais l'article 2244 du Code civil belge n'a été d'ordre public» (noot onder Cass. fr. 25 juni 2002), *ERPL* 2003, 799-805; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 12, nr. 12.

[36] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 928.

[37] Cass. 14 november 1968, *Pas.* 1969, I, 270, *Arr.Cass.* 1969, 290, *JT* 1969, 119; Bergen 22 januari 1990, *Pas.* 1990, II, 145, noot, *TBH* 1991, 1026; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 932; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1106, nr. 1106; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 83, nr. 118; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1772, nr. 16. Zie ook de bijdragen van V. Sagaert en M.-P. Noël in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, p. 105-129 respectievelijk p. 130-172.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

A. Kan afstand worden gedaan van het recht op verjaring?

18. *Afstand tijdens de lopende termijn: probleemstelling* – Art. 2220 BW richt zich op twee gevallen. Zoals aangegeven (*supra*, nr. 5), verbiedt de wetgever enerzijds elke vorm van afstand van de verjaring *voordat* de verjaringstermijn begint te lopen. Anderzijds laat de wetgever een afstand van de verjaring *na* het verstrijken van de verjaringstermijn uitdrukkelijk toe, zoals hieronder zal worden uiteengezet (zie *infra*, nr. 34). Een derde, tussenliggend, geval wordt niet ondervangen in de wet: een afstand *terwijl* de verjaringstermijn loopt. De vraag rijst bijgevolg of de term «*vooraf*» in art. 2220 BW strikt of ruim moet worden geïnterpreteerd. Volgens een strikte interpretatie omvat deze term enkel een afstand voordat de verjaringstermijn is beginnen lopen. Volgens een ruime interpretatie omvat deze term ook een afstand nadat de verjaringstermijn is beginnen lopen maar vóór het verkrijgen van de verjaring.

19. *Oplossing: afstand met dissociatie van de gevolgen* – De rechtspraak en de rechtsleer hebben het verbod van een voorafgaande afstand, enerzijds, en de regel die toelaat om op elk moment het recht van de schuldeiser te erkennen, anderzijds, op elkaar moeten afstemmen. Partijen kunnen de rechten van hun tegenstrever inderdaad erkennen en hierdoor een lopende verjaring stuiten. Door afstand te doen van een lopende verjaring erkent de schuldenaar impliciet de rechten van zijn schuldeiser. Deze afstand van de verjaring vormt op die manier een stuitingsgrond van een reeds begonnen verjaring (art. 2248 BW).[38]

De rechtspraak en de rechtsleer hebben een oplossing gevonden door *de gevolgen van de afstand los te koppelen*, of, met andere woorden, door *de twee genoemde regels van art. 2220 BW te combineren.* De afstand is geldig voor het verleden (namelijk voor het deel van de verjaring dat reeds verworven is), omdat men geldig afstand kan doen van een reeds verkregen verjaring, tenzij het om een materie gaat die de openbare orde aanbelangt. Maar de afstand is nietig voor de toekomst (namelijk voor het deel van de verjaring dat nog niet verworven is), omdat men vooraf niet op een geldige manier afstand kan doen van een verjaring die nog moet beginnen lopen. Deze oplossing via een loskoppeling van de gevolgen van de afstand zal ertoe leiden dat degene die afstand doet definitief het voordeel verliest van de reeds verstreken tijd, maar dat zijn toekomstige rechten intact blijven. De verjaring zal dus onmiddellijk opnieuw kunnen beginnen lopen.[39] Zo heeft het Hof van Cassatie zich in zijn arrest van 23 oktober 1986 impliciet uitgesproken ten gunste van de geldigheid van een afstand van de reeds verstreken tijd van een lopende verjaring.[40]

B. Kan de wettelijke verjaringstermijn worden gewijzigd?

1° Kunnen partijen de termijn inkorten?

20. *Geldigheid van inkortingsbedingen en grenzen/pleidooi voor verbod* – Ondanks het stilzwijgen van de rechtspraak en de rechtsleer, kan eenzelfde redenering worden gevolgd als voor de periode vóór het aanvangspunt van de wettelijke verjaringstermijn (zie *supra*, nr. 10): behalve voor materies die de openbare orde aanbelangen, zijn bedingen die de wettelijke verjaringstermijn inkorten in principe geldig, aangezien zij de bescherming van de schuldenaar versterken en zij over het algemeen nalatigheid door de schuldeisers zullen voorkomen. Maar ook hier kan worden gepleit voor een algemeen verbod, omdat de schuldeiser in de huidige rechtsopvatting ook bescherming verdient (zie *supra*, nr. 14).

2° Kunnen partijen de termijn verlengen?

21. *Te nuanceren negatief antwoord* – Kan men de wettelijke verjaringstermijn in deze fase bij overeenkomst verlengen? Deze vraag krijgt traditioneel een negatief antwoord, afgeleid uit art. 2220 BW,[41] al is het niet eenvoudig om vast te stellen of de auteurs overeenkomsten bedoelen die voorafgaan aan het aanvangspunt van de verjaringstermijn of overeenkomsten die hierop volgen. In elk geval moet dit verbod worden afgezwakt op grond van een redenering analoog aan

[38] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1134, nr. 1262. Zie ook: M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring*, 61.

[39] Cass. 23 oktober 1986, *Pas.* 1987, I, 250, *Arr.Cass.* 1986-87, 268, *RW* 1986-87, 2093, *TBBR* 1988, 207, noot A. Van Oevelen, *Rev.not.b.* 1987, 39, noot J.E.; Verbr. 3 februari 1950, *Pas.* 1950, I, 382, *Arr.Cass.* 1950, 357; Cass. 9 januari 1950, *Pas.* 1950, I, 382 (motieven); Rb. Brugge 22 december 2000, *De Verz.* 2001, 374; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 922; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1134, nr. 1262; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, p. 136-137, nr. 62; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 645; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1766, nr. 13; A. Van Oevelen, «Het afstand doen van het reeds verstreken gedeelte van een lopende verjaring» (noot onder Cass. 23 oktober 1986), *TBBR* 1988, 209-213. Zie ook de bijdragen van V. Sagaert en M.-P. Noël in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, p. 105-129 respectievelijk p. 130-172.

[40] Cass. 23 oktober 1986, *Pas.* 1987, I, 250, *Arr.Cass.* 1986-87, 268, *RW* 1986-87, 2093, *TBBR* 1988, 207, noot A. Van Oevelen, *Rev.not.b.* 1987, 39, noot J.E. (een voorstel van regeling tussen werkgever en werknemer inzake de terugbetaling van een schuld zou kunnen gelden als afstand van de tijd van de verjaring die reeds verstreken is).

[41] M.E. Storme, *o.c.*, *TPR* 1994, p. 2019, nr. 35.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

die welke de afstand betreft ten gunste van de reeds verstreken tijd van de verjaringstermijn door een stuitende afstand van de verjaring (zie *supra*, nr. 19). Indien de partijen tijdens een lopende verjaringstermijn overeenkomen om deze termijn te verlengen, heeft deze overeenkomst niet als voorwerp de mogelijkheid om te verjaren uit te sluiten, maar enkel de lopende termijn te stuiten. *Onrechtstreeks* hebben de partijen dus de mogelijkheid om de tijd te verlengen die noodzakelijk is voor de verwerving van de verjaring.[42]

Indien de minderheidsopvatting wordt gevolgd dat de instelling van de verjaring niet van openbare orde is maar van dwingend recht, bestaat er geen twijfel meer dat het mogelijk is om de verjaringstermijn te verlengen nadat hij is beginnen lopen.

C. Kunnen de regels inzake de stuiting en de schorsing van de verjaring worden gewijzigd?

22. *Beperkingen en uitbreidingen van de stuitingsgronden toegelaten* – Na het aanvangspunt van de verjaringstermijn mogen de partijen de wettelijke stuitingsgronden beperken en uitbreiden. Ze mogen met andere woorden de stuitende werking ontnemen aan handelingen bepaald in de wet en ze mogen ook omgekeerd een stuitende werking geven aan handelingen die niet opgenomen zijn in de wet. Zo zouden de partijen kunnen overeenkomen dat een louter betalingsverzoek of een ingebrekestelling van de schuldenaar per aangetekende brief volstaan om de lopende verjaring te stuiten.[43]

23. *Schorsing en uitbreiding van de schorsingsgronden mogelijk* – Als de verjaringstermijn eenmaal loopt, kunnen de partijen overeenkomen om de wettelijke verjaringstermijnen te schorsen en om de schorsingsgronden uit te breiden, tenzij het om een materie gaat die de openbare orde aanbelangt.[44] Zo kunnen de partijen de verjaringstermijn conventioneel schorsen tijdens onderhandelingen[45]; tijdens een strafrechtelijk onderzoek in een samenhangende rechtszaak; tot het einde van een administratief verhoor dat opgelegd is door de eiser en beslissend is voor de eis[46]; tijdens de betalingstermijn die de schuldeiser aan de schuldenaar heeft toegekend; tot de kennisgeving aan de verzekerde van het besluit van een deskundige geraadpleegd door de verzekeraar[47]; tijdens de overeengekomen termijn voor een arbitrage[48] of omdat de partijen een beslissing van een rechtscollege of een arbitrage afwachten waarin een geschil definitief wordt beslecht. Op grond van art. 1134, eerste lid, BW strekken deze overeenkomsten die wettig zijn aangegaan, degene die ze hebben aangegaan tot wet.[49]

De wilsovereenstemming betreffende de schorsing kan *uitdrukkelijk* of *stilzwijgend* zijn, op voorwaarde dat zij zeker is.[50] Het volstaat (en is tegelijkertijd noodzakelijk) dat de partijen op ondubbelzinnige wijze te kennen hebben gegeven dat zij de verjaringstermijn wensen te schorsen. Zo kunnen een eenvoudig stilzwijgen, onderhandelingen tussen partijen, de aanstelling van een deskundige of de deelname aan een minnelijk deskundigenonderzoek de verjaring op zichzelf niet schorsen, tenzij er een zekere, uitdrukkelijke of stilzwijgende, wilsovereenstemming is tussen de partijen.[51]

Daarentegen mogen de partijen de wettelijke schorsingsgronden niet *beperken*, omdat ze op die manier zouden ingaan tegen de wettelijke bescherming die aan bepaalde rechtssubjecten wordt toegekend. Zo mogen de partijen niet overeenkomen dat de verjaring begint te lopen ten aanzien van een minderjarige of een onbekwame, tenzij de beschermde persoon niet langer onder het beschermingsstatuut valt en al meerderjarig of bekwaam is geworden.[52]

[42] Antwerpen 28 maart 1990, *RHA* 1994, 160, noot (aan een zeevervoerder en een eigenaar van een schip staat het vrij om een verzoek tot verlenging van een verjaringstermijn toe te staan of te weigeren).

[43] R. Dekkers en E. Dirix, *Handboek burgerlijk recht*, II, 511; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1814, nr. 52.

[44] Cass. 4 juni 1970, *Pas.* 1970, I, 869, *Arr.Cass.* 1970, 921, *RGAR* 1972, nr. 8767 (materie die de openbare orde aanbelangt); Cass. 19 november 1925, *Pas.* 1926, I, 63; Cass. 4 oktober 1894, *Pas.* 1894, I, 291; Bergen 22 januari 1990, *Pas.* 1990, II, 145, noot, *TBH* 1991, 1026; Antwerpen 23 november 1983, *RHA* 1983-84, 371; Luik 27 november 1972, *JL* 1972-73, 162; Gent 16 oktober 1969, *RGAR* 1970, nr. 8371; Brussel 28 november 1957, *Pas.* 1958, II, 280; Kh. Kortrijk 23 maart 1992, *Pas.* 1992, III, 70; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 932; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1106, nr. 1235; B. Humblet en R. Davin, «La prescription extinctive en droit civil» in *Les prescriptions et les délais*, 64; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 12, nr. 12 en p. 83-84, nr. 118; M. Marchandise, *La prescription libératoire en matière civile*, 152; R. Dekkers en E. Dirix, *Handboek burgerlijk recht*, II, 523; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1771, nr. 16; A. Van Oevelen, «Recente ontwikkelingen inzake de bevrijdende verjaring in het burgerlijk recht», *RW* 2000-01, p. 1434, nr. 3.

[45] Luik 27 november 1972, *JL* 1972-73, 162.

[46] Cass. 19 november 1925, *Pas.* 1926, I, 63.

[47] Gent 16 oktober 1969, *RGAR* 1970, nr. 8371.

[48] *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 445.

[49] Cass. 19 november 1925, *Pas.* 1926, I, 63.

[50] Cass. 19 november 1925, *Pas.* 1926, I, 63; Bergen 22 januari 1990, *Pas.* 1990, II, 145, noot, *TBH* 1991, 1026; Luik 27 november 1972, *JL* 1972-73, 162; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1106, nr. 1235.

[51] Brussel 2 december 2003, *RHA* 2004, 167; Brussel 15 november 2002, *RHA* 2003, 53; Bergen 22 januari 1990, *TBH* 1991, 1026; Antwerpen 17 mei 1999, *RHA* 1999, 321; Brussel 28 november 1957, *Pas.* 1958, II, 280; Kh. Kortrijk 23 maart 1992, *Pas.* 1992, III, 70.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

D. Het gedrag van de schuldeiser: rechtsverwerking en rechtsmisbruik

1º Probleemstelling

24. *Rechtsverwerking: wekt het langdurig stilzwijgen door de schuldeiser een rechtmatig vertrouwen?* – Stel dat een schuldeiser door zijn vroeger gedrag (meestal zijn stilzwijgen of zijn stilzitten of passiviteit) de indruk heeft gewekt ten aanzien van zijn schuldenaar *dat hij zijn subjectief recht niet meer zal uitoefenen*; de schuldenaar heeft een *rechtmatig vertrouwen* gehecht aan deze misleidende schijn; maar vervolgens dagvaardt de schuldeiser zijn schuldenaar, ruimschoots vóór het intreden van de verjaring, om zijn subjectief recht te doen gelden. Mag de schuldenaar opwerpen dat de schuldeiser het recht heeft verloren om in rechte op te treden (of dus zijn recht om op deze wijze zijn subjectief recht uit te oefenen), op grond van de matigende werking van de goede trouw? [53] Deze matigende werking zou de schuldeiser de uitoefening van dit recht *ontzeggen*, omdat hij een houding heeft aangenomen die net onverenigbaar is met de uitoefening van dit recht.

De schuldenaar zou kunnen opwerpen dat de schuldeiser *stilzwijgend afstand heeft gedaan* van zijn schuldvordering. In de geschetste situatie zal het voor de schuldenaar echter niet eenvoudig zijn om te bewijzen dat dit de zekere wil is van de schuldeiser. Afstand wordt echter niet vermoed en de stilzwijgende afstand is ook een eenzijdige rechtshandeling (net zoals de uitdrukkelijke afstand), wat een houding impliceert waaruit *noodzakelijkerwijze* blijkt dat de houder van een recht *de bedoeling heeft om afstand te doen* van dit recht. In de hier beschreven probleemstelling heeft de schuldeiser niet de bedoeling om afstand te doen van zijn recht, maar heeft hij enkel een houding aangenomen die een rechtmatig vertrouwen wekt bij de schuldenaar.

In dit geval kan in het Belgische recht de theorie van de *rechtsverwerking* de kop opsteken. Volgens de rechtsleer betreft de figuur in oorsprong *een wijze van tenietgaan van subjectieve rechten die toepassing vindt telkens wanneer de houder van een recht een houding aanneemt die onverenigbaar is met het betreffende recht*. De *rechtsverwerking* vereist geen rechtshandeling of uitdrukking van de wil van de houder van een recht; deze figuur vloeit voornamelijk voort uit de houding van de betrokkene, die niet de bedoeling heeft om afstand te doen van zijn recht.[54]

25. *Verjaring en rechtsverwerking* – Door het regime van de bevrijdende verjaring heeft de wetgever impliciet erkend dat de schuldeiser zijn subjectief recht niet onmiddellijk moet uitoefenen. Bovendien heeft het Hof van Cassatie in zijn principesarrest van 17 mei 1990 geoordeeld dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat op grond waarvan een subjectief recht tenietgaat indien de houder van dat recht een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht en aldus het gewettigd vertrouwen van de schuldenaar of van derden misleidt.[55] Deze uitspraak werd al snel bevestigd door latere arresten.[56]

26. *Rechtsverwerking via de theorie van rechtsmisbruik*. – De rechtsfiguur van de rechtsverwerking is evenwel blijven bestaan in het Belgische recht, als toepassing van het algemeen rechtsbeginsel van het

[52] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 932; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 84, nr. 118.

[53] Voor het onderscheid tussen de aanvullende werking van de goede trouw en de beperkende of limitatieve werking, zie: S. Stijns, «Abus, mais de quel(s) droit(s)? Réflexions sur l'exécution de bonne foi des contrats et l'abus de droits contractuels», *JT* 1990, 33-44; S. Stijns, D. Van Gerven en P. Wéry, «Chronique de jurisprudence. Les obligations: les sources (1985-1995)», *JT* 1996, (689), nrs. 33-46; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2005, nrs. 69-71 en 82-90; P. Van Ommeslaghe, «La rigueur contractuelle et ses tempéraments selon la jurisprudence de la Cour de cassation de Belgique» in *Etudes offertes à Jacques Ghestin. Le contrat au début du XXIe siècle*, Parijs, LGDJ, 2001, (881), nrs. 14, 15 en 19-22; P. Wéry, *Droit des obligations*, 1, *Théorie générale du contrat*, Brussel, Larcier, 2010, nr. 112.

[54] S. Stijns, «La rechtsverwerking: fin d'une attente (dé-)raisonnable? Considérations à propos de l'arrêt de la Cour de cassation du 17 mai 1990», *JT* 1990, (685), nr. 2; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nrs. 195-196; S. Stijns, D. Van Gerven en P. Wéry, «Chronique de jurisprudence. Les obligations: les sources (1985-1995)», *JT* 1996, (689), nrs. 41-43; S. Stijns en I. Samoy, «La confiance légitime en droit des obligations» in E. Dirix en Y.-H. Leleu (red.), *Rapports belges au congrès de l'académie internationale de droit comparé à Utrecht*, Brussel, Bruylant, 2006, (223), p. 233, nr. 13 (ook gepubliceerd in Frankrijk: S. Stijns en I. Samoy, «La confiance légitime en droit des obligations» in B. Fauvarque-Cosson (red.), *La confiance légitime et l'estoppel*, Vol. 4. *Droit privé comparé et européen*, Parijs, Société de législation comparée, 2007).

[55] Cass. 17 mei 1990, *Pas.* 1990, 1061, *Arr.Cass.* 1989-90, 1188, *JT* 1990, 442, *RCJB* 1990, 595, noot J. Heenen, *TBH* 1991, 207, noot S. Cnudde, *RW* 1990-91, 1085, noot, *JLMB* 1990, 881, noot P. Henry, *Ann.dr.Lg.* 1990, 283, noot I. Moreau-Margrève, 1991, 121, *T.Not.* 1990, 402. Zie: S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nr. 196.

[56] Cass. 6 december 1991, *Pas.* 1992, 266, *Arr.Cass.* 1991-92, 315; Cass. 20 februari 1992, *Pas.* 1992, 549, *Arr.Cass.* 1991-92, 583, *JT* 1992, 454, noot, *JLMB* 1992, 530; Cass. 1 oktober 1993, *Pas.* 1993, 777, *Arr.Cass.* 1993, 787, *RW* 1995-96, 236, *T.Not.* 1994, 385; Cass. 6 november 1997, *Pas.* 1997, 1144, *Arr.Cass.* 1997, 1092, *TBBR* 1998, 250, *T.Not.* 1999, 258. Zie voor een recent voorbeeld: Arbh. Brussel 29 oktober 2009, *JTT* 2010, 104. Zie ook: Luik 16 november 1992, *JT* 1994, 44; Rb. Mechelen 8 december 1992, *Pas.* 1993, III, 1 (vordering tot inning van onkosten voor sociale bijstand, toegekend met een vertraging van meer dan twee jaren). Minder afwijzend: Cass. 16 november 1990, *Pas.* 1991, 292, *Arr.Cass,* 1990-91, 321, *RW* 1990-91, 1090, noot M.E. Storme, *Act.dr.* 1991, 202, noot I. Moreau-Margrève.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

verbod op rechtsmisbruik.[57] In zijn overwegingen van het arrest van 17 mei 1990 heeft het Hof van Cassatie inderdaad op twee plaatsen een voorbehoud opgenomen voor het geval van rechtsmisbruik. In bepaalde gevallen is het immers mogelijk om het generieke criterium van rechtsmisbruik toe te passen op een feitenconstellatie die neerkomt op rechtsverwerking. De rechter zal dan moeten vaststellen dat de houder van een recht, die dit recht wil uitoefenen nadat hij door een houding die objectief onverenigbaar is met de uitoefening van dit recht bij de wederpartij het rechtmatig vertrouwen heeft gewekt dat hij dit recht niet zou uitoefenen, *kennelijk de grenzen te buiten gaat van een normale uitoefening van dat recht door een voorzichtig en bezorgd persoon*. De meerderheid van de talrijke uitspraken die volgen op het arrest van 17 mei 1990 beoordeelt de eventuele toepassing van de rechtsverwerking door op een correcte wijze een beroep te doen op de leer van het verbod op rechtsmisbruik.[58]

27. *Rechtsmisbruik en de matigende werking van de goede trouw* – Sinds het voornoemd arrest van 17 mei 1990 is de theorie van het (verbod op) rechtsmisbruik in ons recht in contractuele aangelegenheden verbonden met de matigende werking van de goede trouw (art. 1134, derde lid, BW).[59] Het is in dit verband noodzakelijk maar voldoende voor de rechter om een rechtsmisbruik door de schuldeiser vast te stellen, opdat hij zijn matigingsbevoegdheid kan uitoefenen. Recentelijk werd dit verband tussen de matigende werking van de goede trouw en het rechtsmisbruik nog eens bevestigd in een belangrijk arrest van het Hof van Cassatie van 1 oktober 2010.[60]

Op grond van de matigende werking van de goede trouw moet de beteugeling van het rechtsmisbruik tot resultaat hebben dat aan de abusieve handeling elk rechtsgevolg wordt ontnomen.[61] Een partij mag immers geen voordeel halen uit een rechtsuitoefening die een misbruik inhoudt, zodat de partijen zo goed mogelijk moeten worden hersteld in de toestand die zou zijn ontstaan in afwezigheid van het misbruik.[62] Het Hof van Cassatie preciseert dat rechtsmisbruik zijn sanctie «niet vindt in een volledig verbeuren van het recht, maar door de normale uitoefening van dat recht op te leggen of in het herstel van de schade die door het misbruik is teweeggebracht».[63] Het is de opdracht van de rechter om een aangepaste sanctie op te leggen. Deze sanctie kan erin bestaan de houder van een recht de uitoefening van dit recht geheel of gedeeltelijk te ontzeggen. Indien de sanctie bestaat uit het geheel ontzeggen van de uitoefening van een recht aan de houder ervan, komt het resultaat neer op de toepassing van het regime van de verjaring. Zoals de toepassing van de leer van het verbod op rechtsmisbruik, raakt de verjaring echter niet aan het bestaan van de schuld, maar enkel aan de opeisbaarheid ervan.[64]

[57] In deze zin: S. Cnudde, «De *rechtsverwerking* verwerkt?», *TBH* 1991, nr. 5; X. Dieux, *Le respect dû aux anticipations légitimes d'autrui. Essai sur la genèse d'un principe général de droit*, Brussel, Bruylant, 1995, nrs. 83 en 88; E. Dirix en A. Van Oevelen, «Kroniek verbintenissenrecht (1985-1992)», *RW* 1992-93, nr. 41; P.-A. Foriers, «Observations sur le thème de l'abus de droit en matière contractuelle» (noot onder Cass. 30 januari 1992), *RCJB* 1994, nrs. 31-32; P. Henry, «R.I.P.», *JLMB* 1990, 884; R. Kruithof, «La théorie de l'apparence dans une nouvelle phase» (noot onder Cass. 20 juni 1988), *RCJB* 1991, nr. 37; S. Stijns, «La «*rechtsverwerking*»: fin d'une attente...», *JT* 1990, nrs. 19 e.v.; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nr. 196; S. Stijns, P. Wéry en D. Van Gerven, «Chronique de jurisprudence: les obligations – Le régime général de l'obligation (1985-1995)», *JT* 1999, (821), nr. 95; M.E. Storme, «*Rechtsverwerking* na de cassatiearresten van 17 mei 1990 en 16 november 1990: nog springlevend», *RW* 1990-91, nrs. 4-5; A. Van Oevelen, «Afstand van recht en rechtsverwerking in het individuele arbeidsovereenkomstenrecht» in M. Rigaux (red.), *Actuele problemen van het arbeidsrecht/4*, Antwerpen, Maklu, 1993, nrs. 54-55; P. Van Ommeslaghe, *Droit des obligations*, I, Brussel, Bruylant, 2010, 80-81; P. Van Ommeslaghe, *o.c.*, in *Etudes offertes à Jacques Ghestin*, nrs. 24-26; P. Wéry, *Droit des obligations*, 1, *Théorie générale du contrat*, nr. 114, voetnoot 590, en nr. 489.

[58] Bijvoorbeeld, voor de hoven van beroep: Antwerpen 11 februari 1998, *AJT* 1998-99, 132; Luik 4 december 1998, *JLMB* 1999, 1732; Brussel 17 januari 1995, *JT* 1995, 588; Luik 30 november 1993, *JT* 1994, 311, *JLMB* 1994, 290; Luik 16 mei 1991, *JLMB* 1992, 84, noot P. Henry; Bergen 7 mei 1993, *De Verz.* 1995, 278; Bergen 14 november 1990, *JLMB* 1991, 769.

[59] Zie de analyse van dit arrest door S. Stijns, «La «*rechtsverwerking*»: fin d'une attente...», *JT* 1990, p. 685-690, nrs. 21-23.

[60] Cass. 1 oktober 2010, C.09.0565.N, www.cass.be. Dit arrest is belangrijk, omdat een vordering tot schadevergoeding (in het raam van een afnemingsovereenkomst tussen een brouwerij en een café-uitbater), die als rechtsmisbruik wordt beschouwd, volledig wordt afgewezen. Dit doet aan rechtsverwerking denken. Op die manier wordt een geval dat neerkomt op rechtsverwerking door de feitenrechter opgelost via rechtsmisbruik. Deze beslissing wordt niet vernietigd in cassatie.

[61] W. Ganshof van der Meersch benadrukte in 1971: «er moet in beginsel een einde gemaakt worden aan de onwettige toestand. Maar voorts moet de schade vergoed worden» (...) «de rechter heeft de plicht gerechtelijke bescherming voor het misbruiken van een recht te weigeren» (p. 41 van zijn conclusie voor Cass. 10 september 1971, *Arr.Cass.* 1972, 41 en p. 37 en 38 van zijn conclusie, opgenomen als noot onder Cass. 10 september 1971, *Pas.* 1972, 28 e.v.).

[62] A. De Bersaques, «L'abus de droit» (noot onder Gent 20 november 1950), *RCJB* 1953, nr. 23; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, boek 1, nr. 94; S. Stijns, D. Van Gerven en P. Wéry, «Chronique», *JT* 1996, nr. 46; P. Van Ommeslaghe, *Droit des obligations*, I, 81; P. Wéry, *Droit des obligations*, 1, *Théorie générale du contrat*, p. 428, nr. 488.

[63] Cass. 16 december 1982, *Pas.* 1983, 472, *Arr.Cass.* 1982-83, 518; Cass. 11 juni 1992, *Pas.* 1992, 898, *RW* 1992-93, 373, *JT* 1992, 676; Cass. 7 februari 1994, *Pas.* 1994, 150, *Arr.Cass.* 1994, 146, *RW* 1994-95, 121; Cass. 8 februari 2001, *Pas.* 2001, 244, *Arr.Cass.* 2001, 245, *JT* 2002, 475, *RW* 2001-02, 778, noot A. Van Oevelen, *TBBR* 2004, 396, *T.Not.* 2001, 473, noot C. Dewulf.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

28. *Tussentijdse conclusie* – Zelfs indien de verjaringstermijn nog loopt, kan aan een schuldeiser de uitoefening van een subjectief recht worden ontzegd, indien hij op grond van zijn vroeger gedrag bij de schuldenaar het rechtmatig vertrouwen heeft gewekt dat dit recht niet zou worden uitgeoefend op de wijze die de schuldeiser thans voor ogen heeft, door middel van de leer van het verbod op rechtsmisbruik.[65]

2° Toepassingen en verduidelijkingen

29. *Een verhelderend voorbeeld* – Tot welk resultaat leidt een toepassing van bovenstaande regels op het regime van de verjaring? Een arrest van het Arbeidshof te Bergen van 6 december 2005[66] past de leer van het verbod op rechtsmisbruik en zijn sanctie, namelijk de matiging van de uitoefening van rechten, op een correcte wijze toe.

Een werknemer eist de betaling van achterstallige lonen door zijn werkgever. De werkgever roept in dat de werknemer afstand heeft gedaan van zijn recht om de achterstallige lonen op te eisen, doordat hij gedurende de dertien jaren dat hij in dienst was nooit een vordering heeft ingesteld. Bovendien werpt hij het verval van de rechten van de werknemer op ten gevolge van een gebrek aan voortvarendheid eens dat de vordering was ingesteld. Het arbeidshof overweegt dat de afstand van een recht niet vermoed wordt, maar enkel afgeleid kan worden uit feiten of handelingen die niet vatbaar zijn voor een andere interpretatie. De houding van de werknemer houdt dus op zichzelf geen afstand in van zijn rechten en sluit de mogelijkheid om in rechte op te treden vóór het verstrijken van de verjaringstermijn niet uit.

Vervolgens onderzoekt het arbeidshof een mogelijke toepassing van de leer van het verbod op rechtsmisbruik. Niet het te laat instellen van een vordering zou volgens het hof aanleiding kunnen geven tot rechtsmisbruik, omdat deze vordering nog binnen de verjaringstermijn werd ingesteld, maar wel een foutief gedrag na het instellen van de vordering, namelijk door te verhinderen dat de vordering een normale voortgang kent en op die manier art. 6 van het EVRM te schenden wegens het overschrijden van een redelijke termijn. Wat de sanctie betreft, merkt het hof op dat deze niet zou kunnen bestaan uit het verval van het recht op een vordering, dat *in casu* wordt opgeworpen, maar enkel uit een matiging van dit recht tot een normale uitoefening of uit het herstel van de schade die het misbruik heeft berokkend. Volgens het hof lijkt het niet gerechtvaardigd het rechtsmisbruik te beteugelen door de loutere opheffing van de moratoire interesten die verschuldigd zijn op de bedragen die in hoofdorde worden opgeëist, of door de verlaging van de rentevoet, aangezien deze wettelijk vastliggen. Volgens het hof is het echter wettelijk *aanvaardbaar om de periode voor de berekening van de interesten te verkorten*.

30. *Gevolgtrekkingen betreffende de toepassingsvoorwaarden voor rechtsmisbruik* – Uit het bovenstaande volgt dat een stilzwijgen of een stilzitten (dus: passiviteit) van de schuldeiser vereist is. De vordering is binnen de wettelijke termijn ingesteld en vóór het intreden van de verjaring, maar ofwel heeft de schuldeiser de vordering in gang gezet binnen een termijn die kennelijk de grenzen te buiten gaat van de termijn die een voorzichtig en bezorgd persoon in acht zou hebben genomen, ofwel heeft de schuldeiser de vordering voortgezet op een wijze die kennelijk de grenzen te buiten gaat van een normale voortzetting ervan door een voorzichtig en bezorgd persoon. Men ziet duidelijk het verband met de redenering gebaseerd op het recht op een eerlijk proces en het recht op een redelijke termijn.[67]

De rechtspraak wijst op *twee gevolgen* die voortvloeien uit het gebrek aan diligentie of voortvarendheid door de schuldeiser. Ofwel berokkent het stilzitten van de schuldeiser schade aan de schuldenaar, doordat hij niet meer in staat is bewijzen aan te leveren die hij had kunnen overleggen om zich te verweren tegen het verzoek van de schuldeiser. In dit geval kan de sanctie inhouden dat de vordering van de schuldeiser ongegrond wordt verklaard.[68] Ofwel heeft de schuldenaar schade geleden ten gevolge van de duur van de procedure, voornamelijk omdat het geëiste bedrag ondertussen is verhoogd (bv. inzake alimentatiebijdragen) of van rechtswege interesten heeft opgebracht.[69] In een dergelijk geval zou de sanctie respectievelijk bestaan in een matiging van het toegekende bedrag of

[64] Zie over dit punt de bijdragen van V. SAGAERT en M.-P. NOËL in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé* (die de arresten van het Hof van Cassatie vermelden).

[65] Zie in dezelfde zin: M. MARCHANDISE, *La prescription libératoire en matière civile*, 157. Zie voor twee recente voorbeelden: Rb. Antwerpen 22 december 2009, *RW* 2010-11, 290 (zonder enige reden lang wachten met een aanmaning tot terugbetaling van een leasingschuld maakt rechtsmisbruik uit) en Gent 6 september 2010, 2008/AR/1390, onuitg. (een onredelijke termijn wachten met een aanmaning tot terugbetaling van een achterstallige factuur maakt een schending uit van de goede trouw bij de uitvoering van overeenkomsten).

[66] Bergen 6 december 2005, *RRD* 2006, 116, noot S. GILSON.

[67] Zie ook: S. GILSON, «Face à l'inaction prolongée du créancier: prescription, renonciation, *rechtsverwerking,* abus de droit?» (noot onder Bergen 6 december 2005), *RRD* 2006, 120.

[68] Bv. Cass. 17 oktober 2008, C.07.0214.N, *www.cass.be*; Arbh. Luik 26 april 2006, R.G. 3839/05, onuitg. (geciteerd door S. GILSON, *ibid.*).

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

in een (gehele of gedeeltelijke) schorsing van de loop van de interesten (zie ook *infra*, nr. 32).[70]

31. *Gevolgtrekkingen betreffende de sanctie van rechtsmisbruik: ontzegging van rechtsuitoefening en verval van vorderingsrecht* – Wat het eerste geval betreft, kan de vraag rijzen of deze sanctie niet neerkomt op een *verval van het vorderingsrecht*, wat in strijd zou zijn met de geschetste rechtspraak van het Hof van Cassatie, die duidelijk aangeeft dat rechtsmisbruik zijn sanctie niet vindt in het volledig verbeuren van het recht, maar enkel in de matiging van dit recht tot een normale uitoefening ervan of in het herstel van de schade die het misbruik heeft teweeggebracht.[71] In dit verband dient echter te worden benadrukt dat het Hof van Cassatie in een belangrijk arrest van 8 februari 2001 geoordeeld heeft «dat wanneer de abusieve rechtsuitoefening betrekking heeft op de toepassing van een contractueel beding, het herstel erin kan bestaan dat aan de schuldeiser het recht wordt ontzegd om op dat beding een beroep te doen».[72] Deze uitspraak lijkt te aanvaarden dat in bepaalde gevallen van misbruik de sanctie kan inhouden dat aan de houder van een recht de mogelijkheid volledig of gedeeltelijk wordt ontzegd om dit recht uit te oefenen. Het *ontzeggen* aan de schuldeiser van de mogelijkheid om *zijn recht uit te oefenen* kan in theorie niet worden gelijkgesteld met het *definitief tenietgaan* van dit recht. Het onderscheid tussen het niet mogen uitoefenen van een recht en het volledig verbeuren van dit recht kan echter, naar gelang van de omstandigheden van het geval, uitermate gering zijn.[73, 74]

32. *Schadebeperkingsplicht* – Het is de opdracht van de rechter om, rekening houdend met alle omstandigheden van de zaak,[75] te oordelen of de schuldeiser een rechtsmisbruik begaat. Hij zal hiervoor de verschillende principes moeten afwegen die in het geding zijn. Zo ligt, na het instellen van de vordering, de verantwoordelijkheid om de vordering met passende ijver te behandelen niet enkel bij de schuldeiser. Elke partij heeft de mogelijkheid om de rechtszaak op dwingende wijze vast te stellen. Bovendien heeft elke partij de verplichting de redelijke maatregelen te nemen om haar schade te beperken.[76] Deze verplichting wordt aan de partijen bij een overeenkomst opgelegd op grond van het vereiste van goede trouw bij de uitvoering van overeenkomsten.[77] Het Hof van Beroep te Luik maakt in zijn arrest van 17 juni 2002 toepassing van deze verplichting om de schade redelijkerwijze te beperken door de loop van moratoire interesten te schorsen tijdens de periode van niets doen.[78] Enerzijds legt dit arrest een interessant verband tussen rechtsmisbruik en de tekortkoming door de

[69] Zie: Cass. 17 oktober 2008, C.07.0214.N, *www.cass.be*: door het stilzitten van de eiser na het instellen van een vordering tot betaling van een factuur, zijn de lopende gerechtelijke interesten beduidend hoger dan de gemiddelde bankinteresten en is de schade voor de verweerder hierdoor buiten proportie met de winst die de schuldeiser maakt (procesrechtsmisbruik). Het Hof verwerpt de voorziening tegen het vonnis van de appelrechter dat de vordering van de eiseres ongegrond verklaart.

[70] Arbh. Luik 6 juni 2006, *JTT* 2006, 373, noot (schorsing van de loop van de moratoire interesten vanaf de datum waarop de schuldeiser had moeten concluderen tot de effectieve indiening van zijn conclusie); M. MARCHANDISE, *La prescription libératoire en matière civile*, 157.

[71] Bergen 6 december 2005, *RRD* 2006, 118 (en de noot onder dit arrest van S. GILSON p. 120-121).

[72] Cass. 8 februari 2001, *Pas.* 2001, 244, *Arr.Cass.* 2001, 245, *JT* 2002, 475, *RW* 2001-02, 778, noot A. VAN OEVELEN, *TBBR* 2004, 396, *T.Not.* 2001, 473, noot C. DEWULF. Ouder, maar minder duidelijk: Cass. 21 september 1989, *Pas.* 1990, 84. Recenter, maar duidelijk in de zin dat men de uitoefening van het recht (*in casu* op schadevergoeding) geheel kan ontzeggen: Cass. 1 oktober 2010, C.09.0565.N, www.cass.be.

[73] Vooral wanneer het gaat om een recht dat maar één keer kan worden uitgeoefend of ingeroepen. In deze zin ook: P.-A. FORIERS, «Observations sur le thème de l'abus de droit en matière contractuelle» (noot onder Cass. 30 januari 1992), *RCJB* 1994, nr. 12; S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht*, boek 1, nr. 94; S. STIJNS, «De matigingsbevoegdheid van de rechter bij misbruik van contractuele rechten» in S. STIJNS en J. SMITS (red.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 99; A. VAN OEVELEN, «De sanctie van het misbruik van contractuele rechten» (noot onder Cass. 8 februari 2001), *RW* 2001-02, 780-781; P. WÉRY, «Les sanctions de l'abus de droit dans la mise en oeuvre des clauses relatives à l'inexécution d'une obligation contractuelle» in *Mélanges Philippe Gérard*, Brussel, Bruylant, 2002, (127), nrs. 7 en 12.

[74] Voor een andere toepassing waarin het ontzeggen van de uitoefening van een recht als sanctie van rechtsmisbruik in feite neerkomt op het verbeuren van dit recht, zie: Antwerpen 26 maart 2001, *RW* 2002-03, 425 (indien de verkoopsakte dateert van 1946 en de koper, de Belgische Staat, de terbeschikkingstelling van het goed voor de eerste keer opeist in 1990, is er sprake van rechtsmisbruik, dat beteugeld moet worden door aan de koper het recht te ontzeggen om de terbeschikkingstelling van het goed op te eisen).

[75] Cass. 1 oktober 2010, C.09.0565.N, *www.cass.be*; Cass. 8 februari 2010, C.09.0416.F, *www.cass.be*; Cass. 9 maart 2009, C.08.0331.F, *www.cass.be*, met conclusie van advocaat-generaal J. GENICOT, *TBBR* 2010, 130, noot J-F. GERMAIN, *JT* 2009, 392; Cass. 30 januari 2003, *TBBR* 2004, 405, *JLMB* 2004, 672; Cass. 17 mei 2002, *Rev.not.b.* 2003, 86, *JT* 2002, 694; Cass. 15 maart 2002, *RW* 2003-04, 1261, *JT* 2002, 814.

[76] Zie ook: S. GILSON, «Face à l'inaction prolongée du créancier: prescription, renonciation, *rechtsverwerking*, abus de droit?» (noot onder Bergen 6 december 2005), *RRD* 2006, 122.

[77] Cass. 14 mei 1992, *Pas.* 1992, 798; Cass. 17 mei 2001, *Pas.* 2001, 889, *JT* 2002, 467; R. KRUITHOF, «L'obligation de la partie lésée de restreindre le dommage» (noot onder Cass. 22 maart 1985), *RCJB* 1989, 12; S. STIJNS, D. VAN GERVEN en P. WÉRY, «Chronique de jurisprudence (1985-1995). Les obligations: les sources», *JT* 1996, p. 703, nr. 35/c.

[78] Luik 17 juni 2002, *TBBR* 2003, 446, noot K. VANDERSCHOT, «Rechtsverwerking en rechtsmisbruik: een stand van zaken, in het bijzonder met betrekking tot de opeising van verwijlintresten». Zie ook: Luik 4 juni 2002, *RRD* 2003, 455.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

schuldeiser aan zijn schadebeperkingsplicht.[79] Anderzijds heeft hetzelfde hof van beroep in een zaak met gelijklopende feiten beslist dat de sanctie van rechtsmisbruik niet een schorsing van de loop van de interesten moet zijn, maar een *vermindering van de rentevoet* van de verwijlinteresten.[80] Ten slotte bevestigt een arrest van het Hof van Cassatie dat de vertraging van betaling die geregeld wordt in artikel 1153 BW enkel slaat op de vertraging die *toerekenbaar is aan een fout door de schuldenaar*.[81] Indien de vertraging gedurende een bepaalde periode toerekenbaar is aan de schuldeiser, kan de schuldenaar niet gehouden zijn tot betaling van moratoire interesten voor deze periode (art. 1147 en 1148 BW). Deze redenering, die een beroep doet op de toerekenbaarheid van de vertraging en op de vreemde oorzaak die elke aansprakelijkheid voor de beweerde fout wegneemt, zou een omweg via de theorie van het rechtsmisbruik overbodig kunnen maken.[82]

III. Na het verkrijgen van de verjaring

33. *Voorrangspositie van de wilsautonomie* – Het verkrijgen van de verjaring vormt een scharniermoment in de besproken problematiek.[83] In dit stadium maakt het algemeen belang plaats voor het private belang. De wetgever wil tegemoetkomen aan de gewetensbezwaren van de schuldenaar, indien zijn geweten hem zou voorschrijven de ware schuldeiser niet van zijn recht te beroven.[84] Maar, zoals hieronder wordt uiteengezet, bestaat er een uitzondering voor materies die de openbare orde aanbelangen.

A. Kan afstand worden gedaan van het recht op verjaring?

1° Keuzerecht van de schuldenaar

34. *Voorrang aan de wilsautonomie* – Art. 2220 BW geeft uitdrukkelijk aan dat men afstand kan doen van de *verkregen* verjaring. De schuldenaar heeft dus een keuzerecht: een beroep doen op de verjaring of er afstand van doen.[85] Aangezien de verjaring een reeds verkregen recht is, is enkel het belang van degene die afstand doet in het geding, en niet langer het algemeen belang. Het gemene recht is van toepassing, dat eenieder toelaat over zijn rechten te beschikken zoals hij dit verkiest.[86] De uitoefening van dit keuzerecht kan bijgevolg worden gekwalificeerd als de uitoefening van een «wilsrecht», zoals hierboven omschreven (*supra*, nr. 3). De keuze komt toe aan de schuldenaar, onder voorbehoud van de bescherming die wordt verleend aan andere belanghebbenden. In elk geval mag de rechter het middel van de verjaring niet ambtshalve toepassen (art. 2223 BW).

35. *Uitzondering voor de materies van openbare orde* – De schuldenaar beschikt niet over dit keuzerecht in materies die de openbare orde aanbelangen, behalve als een bepaling hierin uitdrukkelijk voorziet.[87] In zulke gevallen van openbare orde kan de schuldenaar geen afstand doen van de verjaring. De rechter kan, van zijn kant, het middel van de verjaring ambtshalve opwerpen (*cf.* hieronder). Zijn bijvoorbeeld van openbare orde: de verjaring van een vordering tot betaling van een vergoeding ten gevolge van een arbeidsongeval,[88] de verjaring van een vordering inzake de betaling van gezondheidsuitkeringen op grond van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen (dus inzake sociale zekerheid)[89] en de verjaring van een vordering van het OCMW die als doel heeft de kosten van sociale bijstand terug te vorderen bij particulieren.[90]

36. *Grens aan deze uitzonderingen* – In verschillende domeinen is een evolutie te onderkennen. Zo leerde een oude rechtsopvatting dat verjaringen *in fiscale aangelegenheden* ook van openbare orde waren.[91] Nochtans heeft het Hof van Cassatie zich, op impliciete maar zekere wijze, in tegengestelde zin uitgesproken in

[79] K. Vanderschot, «Rechtsverwerking en rechtsmisbruik: een stand van zaken, in het bijzonder met betrekking tot de opeising van verwijlintresten», *TBBR* 2003, 446.

[80] Luik 4 december 1998, *JLMB* 1999, 1732, *RRD* 1999, 129.

[81] Cass. 17 oktober 2002, *TBBR* 2003, 454, *JT* 2002, 796.

[82] K. Vanderschot, *o.c.*, *TBBR* 2003, 453.

[83] J.-J. Taisne, «Art. 2220-2225 C.Civ. Prescription et possession», *J.-Cl.Civ.* 2002, p. 6, nr. 28.

[84] Zie ook de bijdragen van V. Sagaert en M.-P. Noël in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, p. 105-129 respectievelijk p. 130-172.

[85] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1117, nr. 1244, p. 1126, nr. 1251 en p. 1129-1134, nrs. 1255-1261. Zie ook M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring*, 61.

[86] *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 427.

[87] Cass. 4 juni 1970, *Pas.* 1970, I, 869, *Arr.Cass.* 1970, 921, *RGAR* 1972, nr. 8767; Bergen 11 september 2003, *TBBR* 2004, 412; Brussel 29 mei 1964, *Pas.* 1965, II, 167; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1129, nr. 1255.

[88] Cass. 22 februari 1982, *Pas.* 1982, I, 766, *Arr.Cass.* 1981-82, 797, *RW* 1982-83, 2212; Cass. 4 juni 1970, *Pas.* 1970, I, 869, *Arr.Cass.* 1970, 921, *RGAR* 1972, nr. 8767.

[89] Arbh. Bergen 2 april 1980, *JTT* 1980, 227.

[90] Bergen 11 september 2003, *TBBR* 2004, 412.

[91] Cass. 3 februari 1950, *Pas.* 1950, I, 382 (de wettelijke bepalingen die de verjaringstermijn inzake de vaststelling en de inning van de belastingen regelen zijn van openbare orde); Cass. 19 maart 1891, *Pas.* 1891, I, 94 ((...) een materie die de openbare orde raakt, zoals alles inzake belastingen en de inning ervan).

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

voormeld arrest van 25 september 1970.[92] Wat de verjaringen betreft inzake *strafrechtelijke procedures en burgerrechtelijke procedures die uit een strafbaar feit zijn ontstaan*, bestaat ook een evolutie. Vóór de hervorming van 1998 werden de verjaringsregels bepaald in art. 26 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering als van openbare orde beschouwd.[93] Sinds de hervorming van 1998 valt dit art. 26 onder het gemene recht van de verjaring. Bijgevolg is de rechtsleer terughoudend ten aanzien van het behoud van het karakter van openbare orde. Enkel de regel die bepaalt dat de burgerlijke rechtsvordering niet kan verjaren vóór de strafvordering zou nog van openbare orde zijn. Voor het overige zouden de gemeenrechtelijke verjaringsregels van toepassing zijn, met inbegrip van art. 2223 BW (dat de rechter verbiedt het middel van de verjaring ambtshalve op te werpen).[94]

Afstand van een verjaring die de openbare orde raakt, is enkel mogelijk indien een bepaling dit uitdrukkelijk toelaat.

37. «*In elke staat van het geding, tenzij afstand*» – Op grond van art. 2224 BW kan men zich in elke staat van het geding op de verjaring beroepen, zelfs voor het hof van beroep, tenzij de omstandigheden doen vermoeden dat de partij die zich niet op het middel van verjaring heeft beroepen, daarvan afstand heeft gedaan.[95] Hieruit kan worden afgeleid dat de verjaring niet noodzakelijk *in limine litis* moet worden ingeroepen, vóór elk ander verweer.[96] De rechter moet echter nagaan of de begunstigde niet stilzwijgend afstand heeft gedaan van de verjaring door deze niet eerder in te roepen. De verweerder kan zich niet beroepen op een stilzwijgende afstand op grond van het enkele feit dat de begunstigde de verjaring niet heeft ingeroepen in eerste aanleg. Het stilzwijgen omtrent de verjaring kan immers zijn ingegeven door de overtuiging dat de andere middelen toereikend waren.[97]

A contrario laat art. 2224 BW niet toe dat het middel van de verjaring voor de eerste keer voor het Hof van Cassatie wordt opgeworpen, omdat de procedure ten gronde dan is afgelopen, behalve wanneer het gaat om een materie die de openbare orde aanbelangt.[98] Zo heeft het Hof van Cassatie in een arrest van 23 januari 2006 beslist dat het middel betreffende de verjaring, bepaald in art. 15 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978, voor het eerst ingeroepen voor het Hof van Cassatie, onontvankelijk is. *In casu* werd ingeroepen dat de eis verjaard was voor zover deze gebaseerd was op achterstallige lonen voor een periode die meer dan vijf jaren voorafging aan de datum van het instellen van de eis.[99] Op grond van art. 2224 BW is het ook verboden voor de schuldenaar om voor het Hof van Cassatie een andere verjaring in de plaats te stellen van die welke werd ingeroepen voor de bodemrechter en waarvan de toepassing werd verworpen. Indien de appelrechter bijvoorbeeld het middel van de eenjarige verjaring op grond van art. 2272 BW heeft verworpen, kan de schuldenaar voor het Hof van Cassatie niet het middel inroepen van de vijfjarige verjaring op grond van art. 2277 BW.[100]

38. *Afstand* – De afstand van een verkregen verjaring is, zoals elke afstand van een recht, onderworpen aan duidelijke geldigheidsvoorwaarden. De afstand is een eenzijdige rechtshandeling uitgaande van de schuldenaar. De aanvaarding door de schuldeiser is niet vereist. De afstanddoende schuldenaar moet uit vrije wil handelen, zonder wilsgebreken en met volle kennis van zaken.[101]

39. *Afstand en betaling van zijn schuld* – De schuldenaar die zijn verjaarde schuld voldoet, wordt niet geacht dit te doen op grond van een nieuwe verbintenis. Doordat hij de verjaring niet heeft ingeroepen, is zijn schuld immers nooit echt uitgedoofd. De verhogingen wegens vertraging, die de bijzaak zijn van de schuld, zijn dus op hem van toepassing. De afstand is onherroepelijk en is persoonlijk aan de afstanddoende persoon.

[92] J. Linsmeau, «L'action en répétition du payement d'une dette prescrite» (noot onder Cass. 25 september 1970), *RCJB* 1972, 21.

[93] Zie: A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, 1765, voetnoot 34 en de vermelde verwijzingen.

[94] F. Kéfer en J. Clesse, «La prescription extinctive en droit du travail» in *Les prescriptions et les délais*, Luik, Editions du Jeune Barreau, 2007, 136-137.

[95] Cass. 23 september 1988, *Pas.* 1989, I, 85, *Arr.Cass.* 1988-89, 96, *RW* 1988-89, 649; Antwerpen 15 juni 2009, *RW* 2009-10, 930, noot T. Toremans, «Het in een procedure te laat inroepen van de verjaring als afstand van verjaring» (afstand afgeleid uit een constante proceshouding die *ab initio* werd aangenomen door de begunstigde van de verjaring); Bergen 22 maart 1995, *JT* 1995, 544 (afstand afgeleid uit de deelname zonder voorbehoud aan een gerechtelijk deskundigenonderzoek door de Belgische Staat in het raam van een geschil inzake een openbare aanbesteding); Brussel 29 juni 1863, *Pas.* 1864, II, 329; Rb. Brugge 22 december 2000, *De Verz.* 2001, 374.

[96] Rb. Brugge 22 december 2000, *De Verz.* 2001, 374: *a fortiori* moet de verjaring niet worden opgeworpen in de correspondentie die voorafgaat aan de inleiding van de vordering.

[97] *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 472.

[98] Cass. 23 januari 2006, *Pas.* 2006, 202; Cass. 3 februari 1997, *Pas.* 1997, 158, *Arr.Cass.* 1997, 152; Cass. 20 november 1989, *Pas.* 1990, I, 339, *Arr.Cass* 1989-90, 381, *RW* 1989-90, 787; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 11, nr. 10.

[99] Cass. 23 januari 2006, *Pas.* 2006, 202.

[100] Cass. 21 januari 1993, *Pas.* 1993, I, 81, *Arr.Cass.* 1993, 88, *JLMB* 1993, 542, noot P. Henry, *JT* 1993, 842, *RW* 1992-93, 1248.

[101] Zie hierover: M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring*, 62-63.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

2º Uitdrukkelijke of stilzwijgende afstand

40. *Afstand* – Op grond van art. 2221 BW kan de afstand uitdrukkelijk of stilzwijgend plaatsvinden. Uit deze wettelijke bepaling kan worden afgeleid dat de afstand van een verkregen verjaring, zoals in het gemene recht, niet onderworpen is aan substantiële vormvoorwaarden en dat zo'n afstand kan voortvloeien uit elke handeling of uit elk feit dat, uitdrukkelijk of stilzwijgend, de wil van de schuldenaar uitdrukt om af te zien van zijn recht.

41. *Uitdrukkelijke afstand* – De uitdrukkelijke afstand wordt rechtstreeks uitgedrukt in een mondelinge of schriftelijke wilsverklaring. De afstand wordt bewezen volgens de gemeenrechtelijke regels. De afstand is geen schulderkenning *sensu stricto*: hij is niet onderworpen aan de voorwaarden die gelden voor akten van bevestiging of bekrachtiging.[102]

42. *Stilzwijgende afstand* – Stilzwijgende afstand wordt afgeleid uit de omstandigheden, volgt uit elke handeling of elk feit van de schuldenaar, gesteld met volle kennis van zaken, na het verkrijgen van de verjaring, dat op ondubbelzinnige en zekere wijze de wil van de schuldenaar uitdrukt om afstand te doen van de verjaring. Het gaat hier om een eenvoudige toepassing van het gemeenrechtelijk criterium voor de stilzwijgende afstand van een recht: deze kan enkel worden afgeleid uit omstandigheden die niet vatbaar zijn voor een andere interpretatie.[103] Het is de opdracht van de bodemrechter om op onaantastbare wijze te beoordelen of een partij afstand heeft gedaan van de verjaring.[104] Het Hof van Cassatie kan echter nagaan of de bodemrechter uit de vastgestelde omstandigheden wettelijk een afstand van het middel van de verjaring heeft kunnen afleiden.[105]

Zo maken de volgende voorbeelden een stilzwijgende afstand uit: de betaling of de bewuste en vrijwillige belofte van betaling van een verjaarde schuld door de schuldenaar (bv. een verzoek tot opschorting van betaling door de schuldenaar[106] of de herhaalde betaling door een verzekerde van termijnen die slechts vervallen na het bereiken van de verjaring in het raam van een regresvordering ingesteld door de verzekeraar[107]), de deelname door de Belgische Staat, zonder voorbehoud, aan een gerechtelijk deskundigenonderzoek zonder enig middel in te roepen inzake het te laat ingesteld zijn van de vordering, noch voor de eerste rechter noch in beroep,[108] de betaling van een voorschot, een verzoek tot collectieve schuldenregeling,[109] enz.

De volgende voorbeelden maken daarentegen geen stilzwijgende afstand uit: een document waarin een vervoerder zijn verzekeraar op de hoogte brengt door hem te vragen «het nodige te doen» of het feit van een deskundigenverslag af te wachten,[110] de aanvaarding door de schuldenaar van de overdracht van de verjaarde schuldvordering,[111] het opeisen van een prestatie in een wederkerige overeenkomst, het verweer ten gronde[112] (*cf.* art. 2224 BW, *supra*, nr. 39), de kennisgeving door de derde-houder aan de ingeschreven hypothecaire schuldeisers om tot een zuivering te komen,[113] het niet verschijnen voor de rechter, de erkenning van mogelijkerwijze schuldenaar te zijn terwijl de verjaring nochtans wordt ingeroepen,[114] het verzoek om documenten die van de verzekeraar uitgaan en aan de verzekerde gericht zijn,[115] enz.

3º Voorrechten verleend aan andere belanghebbenden

43. *De afstand mag niet schaden aan derde belanghebbenden* – Op grond van art. 2225 BW kunnen schuldeisers, of alle andere personen die er belang bij hebben dat de verjaring verkregen is, zich daarop beroepen, hoewel de schuldenaar er afstand van doet. Hieruit kan worden afgeleid dat het niet de bedoeling van de wetgever was om te raken aan de rechten van andere belanghebbenden.

[102] *Pand.b.*, *vº Prescription en général (mat. civ.)*, nrs. 454 en 455.

[103] Cass. 23 september 1988, *Pas.* 1989, I, 85, *Arr.Cass.* 1988-89, 96, *RW* 1988-89, 649; Luik 14 december 1995, *JLMB* 1996, 749, noot J.-M.D.; Rb. Brugge 22 december 2000, *De Verz.* 2001, 374; Pol. Gent 8 december 2003, *RW* 2005-06, 471, *T.Vred.* 2004, 293; L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, nr. 700; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1129, nr. 1255; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, p. 137, nr. 63; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nr. 194; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 642; A. Van Oevelen, *o.c.*, *RW* 2000-01, p. 1434, nr. 3.

[104] Cass. 1 februari 1877, *Pas.* 1877, I, 92; *Pand. b.*, *vº Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 459.

[105] Cass. 23 september 1988, *Pas.* 1989, I, 85, *Arr.Cass.* 1988-89, 96, *RW* 1988-89, 649.

[106] Rb. Aarlen 16 december 1975, *JL* 1975-76, 202.

[107] Pol. Gent 8 december 2003, *RW* 2005-06, 471, *T.Vred.* 2004, 293. Zie: G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, 138.

[108] Bergen 22 maart 1995, *JT* 1995, 544.

[109] B. Humblet en R. Davin, «La prescription extinctive en droit civil» in *Les prescriptions et les délais*, 11.

[110] Antwerpen 17 mei 1999, *RHA* 1999, 321.

[111] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1129, nr. 1255 (de aanvaarding van de overdracht heeft immers niet tot gevolg dat aan de schuldenaar alle excepties worden ontnomen. Hij kan aan de cessionaris dezelfde excepties tegenwerpen als die welke hij kon tegenwerpen aan de oorspronkelijke schuldeiser).

[112] *Pand.b.*, *vº Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 470.

[113] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1129, nr. 1255.

[114] Cass. 29 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1195, *JT*, 1961, 665.

[115] Rb. Brugge 22 december 2000, *De Verz.* 2001, 374.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

B. Geen mogelijkheid voor de rechter om het middel van de verjaring ambtshalve toe te passen

44. *Verbod om het verkrijgen van de verjaring ambtshalve in te roepen* – Op grond van art. 2223 BW mag de rechter het middel van de verjaring niet ambtshalve opwerpen, behalve in materies die de openbare orde raken.[116] Deze regel heeft een algemene draagwijdte en geldt voor alle rechterlijke instanties, voor alle verjaringstermijnen, lang of kort,[117] en voor elke materie, in burgerlijke zaken of in handelszaken,[118] in fiscale of in administratieve aangelegenheden.[119] Uit het verbod om het middel van de verjaring ambtshalve op te werpen, leiden de rechtbanken ook af dat de rechter geen andere verjaring in de plaats mag stellen van de ingeroepen verjaring. Zo mag de rechter niet ambtshalve het bereiken van een kortere verjaringstermijn opwerpen, waarvan de schuldenaar wordt geacht afstand te hebben gedaan, indien de schuldenaar ervoor gekozen heeft om een langere verjaringstermijn in te roepen (bv. de langere gemeenrechtelijke termijn).[120] De rechtsleer verdedigt nochtans de opvatting dat in het omgekeerde geval, waarin de schuldenaar verkeerdelijk een korte verjaringstermijn zou inroepen, hij niet wordt geacht afstand te hebben gedaan van de langere gemeenrechtelijke verjaringstermijn.[121] De rechter zou deze langere verjaringstermijn dus in de plaats mogen stellen van de kortere verjaringstermijn die als verweer werd ingeroepen.

45. *Informeel beroep op het verkrijgen van de verjaring* – Zoals uit dit laatste punt blijkt, is het beroep op de verjaring door de schuldenaar niet aan vormvoorwaarden onderworpen. Het middel van de verjaring hoeft niet noodzakelijk in formele of uitdrukkelijke termen te worden ingeroepen. Een impliciete verwijzing naar het middel van de verjaring en naar het geheel van de feiten die de verkregen verjaring rechtvaardigen, volstaat.[122] Zo werpt degene die de verjaring inroept voor de hoofdzaak, deze impliciet ook op voor de interesten die van hem worden geëist; degene die dankzij het middel van de verjaring in het gelijk wordt gesteld in eerste aanleg, herneemt dit middel impliciet indien hij in beroep de bevestiging van dit vonnis vraagt. De rechter kan op zijn beurt en, zoals reeds aangegeven, wanneer de verjaring is verkregen, een langere verjaring in de plaats stellen van een kortere verjaring, die verkeerdelijk werd ingeroepen door de schuldenaar. Daarentegen kan de rechter geen kortere verjaring toestaan, indien enkel een langere verjaring werd opgeworpen. De kortere verjaring is niet impliciet vervat in de verwijzing naar de langere verjaring.[123] Het is bovendien niet voldoende in conclusies te verwijzen naar «elk ander rechtsmiddel waarvan het aan de rechter behaagt om dit ambtshalve op te werpen».[124]

C. Het gedrag van de schuldenaar

46. *Aan de schuldenaar het recht ontzeggen om de verjaring in te roepen* – Hierboven hebben we de rol van het gedrag van de *schuldeiser* bestudeerd terwijl de verjaring loopt. We zijn tot het besluit gekomen dat aan de schuldeiser de mogelijkheid kan worden ontzegd, vóór het verstrijken van de verjaringstermijn, om zijn recht uit te oefenen op grond van het verbod op rechtsmisbruik. Na het verkrijgen van de verjaring gaat het gedrag van de *schuldenaar* een rol spelen.

Kan aan de schuldenaar het recht worden ontzegd, buiten de wettelijke regels van de bevrijdende verjaring om, om de verkregen verjaring in te roepen, omdat hij, op grond van zijn vroeger gedrag, bij de schuldeiser het rechtmatig vertrouwen heeft gewekt dat hij het recht van de schuldeiser niet zou aanvechten?[125] Met andere woorden, de schuldenaar heeft niet de bedoeling gehad om afstand te doen van de lopende verjaringstermijn of om het recht van de schuldeiser (uitdrukkelijk of

[116] Cass. 23 januari 2006, *Pas.* 2006, 202; Cass. 25 september 1970, *Pas.* 1971, I, 65, *Arr.Cass.* 1971, 78, *JT* 1971, 58, *RCJB* 1972, 5, noot J. Linsmeau, *RW* 1970-71, 845, *Rec.gén.enr.not.* 1971, 233; Cass. 19 maart 1891, *Pas.* 1891, I, 94; Luik 3 oktober 1996, *T.Vred.* 1996, 405 (betreffende de verjaring geregeld in art. 2277*bis* BW: de vordering van de zorgverstrekkers); Brussel 25 januari 1962, *Pas.* 1963, II, 201; Brussel 29 juni 1863, *Pas.* 1864, II, 329; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1122, nr. 1247; G. Jocqué, «De verjaring in het verzekeringsrecht» in CBR (red.), *De verjaring*, p. 90-91, nr. 4; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 10, nr. 9; *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 343; S. Stijns, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 2, nr. 191; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1765, nr. 12. Zie voor de materies van openbare orde *supra*, nr. 35.

[117] Cass. 15 maart 1877, *Pas.* 1877, I, 281.

[118] Cass. 4 mei 1883, *Pas.* 1883, I, 211.

[119] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1122, nr. 1247.

[120] Cass. 12 mei 1887, *Pas.* 1877, I, 260. Zie: A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1775, nr. 18, voetnoot 79.

[121] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1123, nr. 1248; R. Dekkers en E. Dirix, *Handboek Burgerlijk Recht*, II, p. 526, nr. 1261; A. Van Oevelen, *o.c.*, *TPR* 1987, p. 1775, nr. 18.

[122] H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1123, nr. 1248; C. Lebon, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 10, nr. 9; *Pand. b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nr. 380.

[123] Cass. 12 mei 1887, *Pas.* 1887, I, 260.

[124] *Pand.b.*, *v° Prescription en général (mat. civ.)*, nrs. 380 e.v.

[125] In deze bijdrage gaan we niet in op de invloed van de onwetendheid bij de schuldeiser van de vordering die ingesteld moet worden, als die niet toerekenbaar is aan de schuldenaar, bv. het geval waarin de schade pas aan het licht komt na het verstrijken van de verjaringstermijn.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

stilzwijgend) te erkennen, maar toch zou hem het recht worden ontzegd om de verjaring in te roepen.

1º Afstand en buitencontractuele aansprakelijkheid

47. *Erkenning of stilzwijgende afstand* – Het gedrag van de schuldenaar kan aanleiding geven tot een erkenning van het recht van de schuldeiser of tot een uitdrukkelijke of stilzwijgende afstand van de verjaringstermijn die verstreken is (en op die manier tot een stuiting van de verjaring (zie *supra*, nrs. 34 e.v.)). Een erkenning of een afstand (voornamelijk stilzwijgend) bepleiten op grond van het gedrag van de schuldenaar vormt bijgevolg een geschikte methode om voor de bodemrechter de *ogenschijnlijk verkregen* verjaring opzij te schuiven. De bodemrechter beoordeelt dit gedrag op onaantastbare wijze. Nochtans hebben we ook aangegeven dat een stilzwijgende afstand moet volgen uit feiten of een houding van de schuldenaar die op ondubbelzinnige en zekere wijze de wil uitdrukken van de schuldenaar om af te zien van een beroep op de instelling van de verjaring. Hier worden voornamelijk de gevallen bestudeerd waarin deze voorwaarde (duidelijk) niet vervuld is.

48. *Foutief gedrag van de schuldenaar* – Het gedrag van de schuldenaar zou ook foutief kunnen zijn en zou op die manier aanleiding kunnen geven tot een (nieuwe) vordering op grond van de buitencontractuele aansprakelijkheid. Zo'n vordering vereist uiteraard het bewijs van een fout, een schade en een oorzakelijk verband. In principe vormt deze vordering geen hulpmiddel tegen het verkrijgen van de verjaring van de oorspronkelijke vordering. Er kan echter worden overwogen om de verjaringstermijn te verlengen of om het aanvangspunt ervan te verschuiven via een herstel *in natura* van de schade.

2º Het verbod op rechtsmisbruik

49. *Misbruik van het recht om de verjaring in te roepen* – Het staat buiten kijf dat de uitoefening van het recht van de schuldenaar om de verjaring in te roepen, zoals ieder ander recht,[126] beperkt is door de toepassing van de leer van het verbod op rechtsmisbruik.[127] Door de verjaring in te roepen mag de schuldenaar niet kennelijk de grenzen te buiten gaan van de normale uitoefening van dat recht door een voorzichtig en bezorgd persoon die in dezelfde omstandigheden wordt geplaatst. De rechtsleer geeft aan dat de schuldenaar misbruik maakt van zijn recht om de verjaring in te roepen, indien het verzuim van de schuldeiser om een vordering in te stellen of om de verjaring te stuiten binnen de verjaringstermijn en dus het intreden van de verjaring, te wijten is aan de schuldenaar.[128] Preciezer: *de onmogelijkheid om te handelen door de schuldeiser heeft als oorzaak het gedrag van de schuldenaar of omstandigheden die toerekenbaar zijn aan de schuldenaar.* Zulke gedragingen zouden kunnen inhouden: het achterhouden van documenten of het voeren van onderhandelingen met als enige bedoeling de schuldeiser aan het lijntje te houden totdat het einde van de verjaringstermijn wordt bereikt en alle gevallen waarin de schuldeiser door de schuldenaar verhinderd wordt om zijn schuldvordering tijdig geldend te maken.

50. *Sanctie van rechtsmisbruik in deze gevallen* – Wanneer misbruik wordt gemaakt van het recht om de verjaring in te roepen, stelt de rechtsleer *een (korte) verlenging van de termijn* voor als sanctie, die voldoende is om de schuldeiser in staat te stellen om zijn recht te doen gelden en in het bijzonder om de verjaring te stuiten, buiten de strikte wettelijke termijn maar binnen de verlengde wettelijke termijn, nadat de oorzaak van zijn verzuim (namelijk het gedrag van de schuldenaar of omstandigheden die toerekenbaar zijn aan de schuldenaar) heeft opgehouden te bestaan.[129] De meest geschikte vorm van herstel lijkt er immers in te bestaan de verjaring als niet verkregen te beschouwen. Dit resultaat kan ook worden bereikt door een schorsing van de verjaringstermijn toe te staan tot het ogenblik dat de onmogelijkheid om te handelen door de schuldeiser heeft opgehouden te bestaan. Er moet echter rekening worden gehouden met art. 2251 BW, dat in principe andere schorsingsgronden dan die welke wettelijk zijn vastgelegd, uitsluit.

[126] Alle wilsrechten worden beheerst door deze theorie (S. STIJNS, *o.c.*, *JT* 1990, 39 e.v.).

[127] I. BOONE, «De verjaring van de vordering tot schadeherstel op grond van buitencontractuele aansprakelijkheid en van de burgerlijke vordering uit een misdrijf» in *De herziening van de bevrijdende verjaring door de Wet van 10 juni 1998*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 124; C. LEBON, «Verjaring» in *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar*, p. 87, nr. 125; M. MARCHANDISE, *La prescription libératoire en matière civile*, *o.c.*, *TPR* 1994, 2017, nr. 33.

[128] C. LEBON, «Hoofdstuk III: Stuiting, schorsing en verlenging van verjaringstermijnen» in I. CLAEYS (red.), *Verjaring in het privaatrecht. Weet de avond wat de morgen brengt?*, Mechelen, Kluwer, 2005, 119; J. LIMPENS en R. KRUITHOF, «Rechtsvergelijkende aantekeningen bij het begrip rechtsmisbruik» in *Recht in beweging. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. René Victor*, I, Antwerpen, Kluwer, p. 669, nr. 21; M.E. STORME, *o.c.*, *TPR* 1994, p. 2017, nr. 33.

[129] I. BOONE, «De verjaring van de vordering tot schadeherstel op grond van buitencontractuele aansprakelijkheid en van de burgerlijke vordering uit een misdrijf» in *De herziening van de bevrijdende verjaring door de Wet van 10 juni 1998*, 124; C. LEBON, «Hoofdstuk III: Stuiting, schorsing en verlenging van verjaringstermijnen» in I. CLAEYS (red.), *Verjaring in het privaatrecht. Weet de avond wat de morgen brengt?*, 119-120; M. MARCHANDISE, *La prescription libératoire en matière civile*, 156; M.E. STORME, *o.c.*, *TPR* 1994, p. 2017, nr. 33.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

51. *Nederlandse rechtspraak* – Het Nederlandse recht kent verschillende toepassingen van de matigende werking van de goede trouw *na het verkrijgen van de verjaring*. Deze vraag werd immers behandeld in verschillende arresten van de Hoge Raad.[130] In deze zeer diverse rechtszaken komen twee fundamentele beginselen met elkaar in botsing: enerzijds het vereiste van rechtszekerheid en anderzijds het vereiste van individuele billijkheid. De keuze van het beginsel dat voorrang moet krijgen *hangt af van de aard van de betreffende termijn en van de omstandigheden van het geval*.[131] Een lezing van deze arresten geeft duidelijk aan op welke manier de matigende werking van de goede trouw uitzonderlijk een hulpmiddel kan vormen tegen het verkrijgen van de verjaring, meer in het bijzonder wanneer het verzuim of de onmogelijkheid van de schuldeiser om zijn vordering (tijdig) in te stellen te wijten is aan het vroegere gedrag van de schuldenaar of aan omstandigheden die toerekenbaar zijn aan de schuldenaar. De sanctie bestaat erin het *aanvangspunt* van de verjaringstermijn uit te stellen. De termijn begint pas te lopen op het ogenblik dat het gedrag of de betreffende omstandigheden hebben opgehouden te bestaan.[132]

3º Het adagium «contra non valentem agere, non currit praescriptio»

52. *Mogelijke rol onzeker en geen algemeen rechtsbeginsel* – Deze redenering doet denken aan een mogelijke rol van het adagium *«contra non valentem agere, non currit praescriptio»*. Op grond van dit adagium loopt de verjaring van een vordering niet tegen degene die in de onmogelijkheid verkeert de vordering in te stellen ten gevolge van een beletsel. De verjaringstermijn blijft geschorst zolang dit beletsel niet is opgeheven. De omschrijving van dit adagium en de bepaling van de precieze draagwijdte ervan blijken in het Belgische recht een delicate oefening.[133] In elk geval heeft het Hof van Cassatie in een arrest van 30 juni 2006 geoordeeld dat dit adagium *geen algemeen rechtsbeginsel* uitmaakt.[134]

53. *Beletsels die uit de wet voortvloeien* – Opgesteld als reactie tegen de misbruiken van het *ancien régime*, sluit art. 2251 BW in principe elke schorsingsgrond uit die niet wettelijk is vastgelegd. De Belgische rechtsleer en rechtspraak leiden uit deze bepaling af dat de toepassing van het adagium in elk geval *beperkt dient te blijven tot beletsels die uit de wet voortvloeien*. Feitelijke beletsels (met name de persoonlijke gesteldheid van een individu, zoals zijn fysieke of psychische onbekwaamheid, of feitelijke omstandigheden waarin hij geplaatst is, bv. de onwetendheid omtrent het bestaan van een recht) kunnen niet in overweging worden genomen en vormen een risico ten laste van de schuldeiser.[135]

[130] H.R. 28 april 2000, *NJ* 2000, 430 (asbestzaak – werknemer blootgesteld aan asbest – uiting van de ziekte en instelling van de vordering na het verkrijgen van de verjaring – beroep op de verjaring is strijdig met het principe van de goede trouw) en 431 (ook asbestzaak – blootgestelde werknemer – uiting van de ziekte twee jaren vóór en instelling van de vordering ná het verkrijgen van de verjaring – beroep op de verjaring is niet strijdig met het principe van de goede trouw wegens de mogelijkheid de vordering in te stellen vóór het verkrijgen van de verjaring); H.R. 7 januari 2000, *NJ* 2000, 272, noot ARB (zaak betreffende een bloembollencentrale – betaling van lonen (*keurlonen)* aan de Staat door een exporteur van bloembollen – onzekerheid omtrent de bevoegdheid van de Staat om dergelijke lonen te innen – instelling van een vordering door een andere exporteur om een principesarrest te verkrijgen dat een einde maakt aan de onzekerheid – betaling (onder uitdrukkelijk voorbehoud) van lonen door een andere exporteur in afwachting van het principesarrest – vordering tot onverschuldigde betaling – verkrijgen van de verjaring – beroep op de verjaring door de Staat strijdig met de goede trouw – verzuim om tijdig te handelen te wijten aan het gedrag van de schuldenaar – begin van de verjaringstermijn op het ogenblik van het principesarrest); H.R. 23 oktober 1998, *NJ* 2000, 15 (zaak betreffende seksueel misbruik – seksueel misbruik van een vrouw door haar schoonbroer/werkgever – psychische onmogelijkheid een vordering in te stellen – verkrijgen van de verjaring – instelling van de vordering – verzuim om tijdig te handelen te wijten aan omstandigheden die toerekenbaar zijn aan de schuldenaar – beroep op de verjaring strijdig met het principe van de goede trouw – begin van de verjaringstermijn op het ogenblik dat de omstandigheden ophouden te bestaan); H.R. 3 november 1995, *NJ* 1998, 380, noot CJHB (zaak betreffende bloedtransfusie – miskraam wegens een verkeerde bloedtransfusie – onwetendheid inzake het oorzakelijk verband – verkrijgen van de verjaring – instellen van de vordering na kennis van het oorzakelijk verband – geen toepassing van de matigende werking van de goede trouw – voorrang aan de rechtszekerheid); H.R. 4 november 1994, *NJ* 1996, 485 (zaak-Oerlemans – verjaringstermijn inzake pacht – verkrijgen van de verjaring gedeeltelijk te wijten aan de schuldenaar – beroep op de verjaring in strijd met het principe van de goede trouw).

[131] J.L.H. Holthuijsen, «Ontsnappen aan het verjaringszwaard», *NTBR* 2001, 7.

[132] Zie J.L.H. Holthuijsen, «Ontsnappen aan het verjaringszwaard», *NTBR* 2001, 2-13; A.C. van Schaick, «Actioni non natae non praescribitur? Verjaring en redelijkheid en billijkheid», *WPNR* 2000, 591-597.

[133] Zie in dezelfde zin de bijdrage van M. Marchandise en J.-F. Van Drooghenbroeck, «Les causes d'interruption et de suspension de la prescription libératoire en droit belge» in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, nrs. 67 e.v.

[134] Cass. 30 juni 2006, *JLMB* 2006, 1622.

[135] Cass. 18 november 1996, *Pas.* 1996, I, 1121, *Arr.Cass.* 1996, 1051, *RW* 1997-98, 604, noot, *JT* 1997, 173, *JTT* 1997, 26, noot, *Verkeersrecht*, 1997, 251 (de onoverwinnelijke dwaling brengt niet de wettelijke onmogelijkheid mee de vordering in te stellen; bijgevolg heeft zij niet tot gevolg dat de verjaring wordt geschorst); Cass. 2 januari 1969, *Pas.* 1969, I, 386, met conclusie van advocaat-generaal Colard, *RW* 1968-69, 1375, noot, *RCJB* 1969, 91, noot J. Dabin (in dit arrest erkent het Hof uitdrukkelijk dat dit beginsel overeind blijft, ondanks art. 2251 BW, voor beletsels die voortvloeien uit de wet); I. Claeys, «Rede en passie, ook bij verjaring» in F. Judo (red.), *Kent u de termijn nog? Termijnregelingen in en buiten de procedure*, Gent,

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

Zo overwoog het Hof van Cassatie in een arrest van 13 november 1997 dat de verjaring niet loopt op grond van art. 2251 BW tegen hen voor wie de wet een uitzondering maakt. Deze bepaling verhindert dat de verjaring wordt verkregen wanneer een wettelijk regime de schuldeiser verhindert om betaling van zijn schuldvordering te verkrijgen. De regel vervat in art. 452 van de Faillissementswet van 18 april 1851 houdt in dat de schuldeiser die een algemeen voorrecht geniet of de chirografaire schuldeiser tot de sluiting van het faillissement niet wettelijk betaling van zijn schuldvordering kan krijgen door de gefailleerde maar slechts rechten heeft in de massa. Dit heeft tot gevolg dat de verjaring niet loopt tegen zo'n schuldeiser die zijn schuldvordering heeft aangegeven.[136]

In dit verband dient ook art. 1385*octies* Ger.W. te worden gesitueerd, dat bepaalt dat de verjaring geschorst is zolang de schuldeiser met het verbeuren van de dwangsom redelijkerwijze niet bekend kon zijn.

54. *Ruimer toepassingsgebied in Frankrijk* – Het Franse Hof van Cassatie heeft een ruimer toepassingsgebied toegekend aan het adagium. Deze rechtspraak is bevestigd door de wet van 17 juni 2008 tot hervorming van de verjaring in het burgerlijk recht.[137] Op grond van art. 2234 *Code Civil* loopt de verjaring niet of is de verjaring geschorst ten aanzien van degene die in de onmogelijkheid is te handelen ten gevolge van een beletsel dat voortvloeit uit de wet, een overeenkomst of overmacht.[138] Het Franse Hof van Cassatie had dit adagium, dat aanleiding gaf tot een schorsing of tot een verlenging van de termijn, reeds erkend. Daarentegen beschouwt de wet van 2008 het adagium als een schorsingsgrond of als een *grond tot uitstel van het aanvangspunt van de termijn*.[139]

4° Het beginsel «fraus omnia corrumpit»

55. *Draagwijdte: absoluut verbod van bedrog* – Op grond van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» kan men zich nooit op zijn bedrog beroepen, noch in contractuele noch in buitencontractuele verhoudingen, om de toepassing van een rechtsregel in zijn voordeel te rechtvaardigen.[140] Dit beginsel heeft een algemene gelding in het verbintenissenrecht en vindt niet alleen toepassing bij de totstandkoming van de verbintenis, maar ook bij de uitvoering of de uitdoving ervan.[141] Op die manier vormt bedrog een uitzondering op alle rechtsregels.[142] De rechtsgevolgen die een rechtssubject met zijn handelingen nastreeft, indien hij aan een ander opzettelijk schade wil berokkenen, worden door het bedrog ongedaan gemaakt.[143]

56. *Toepassingsvoorwaarden* – Voor de toepassing van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» dient aan de volgende twee voorwaarden te worden voldaan. Allereerst moet degene tegen wie het beginsel wordt ingeroepen door een foutieve gedraging (handeling of onthouding) een afbreuk hebben gedaan aan de rechten van andere partijen of van derden (objectief criterium).[144] Een loutere schending van de rechten van een ander is echter niet voldoende. Er is een foutieve gedraging vereist, die kan bestaan uit een schending van een wettelijke bepaling of een schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm.[145]

Vervolgens dient deze gedraging als bedrieglijk te kunnen worden aangemerkt (subjectief criterium).[146] Dit houdt in dat de schadeveroorzaker opzettelijk

Larcier, 2004, 36; H. De Page, *Traité*, VII, 1957, p. 1112, nr. 1239; M. Regout-Masson, «La prescription en droit civil» in *La prescription*, Luik, CUP, 1998, 62.

[136] Cass. 13 november 1997, *Pas.* 1997, I, 1178, *Arr.Cass.* 1997, 1125, *RW* 1997-98, 1287, *TBH* 1998, 103, noot, *FJF* 1998, 579. Zie de beschouwingen betreffende dit arrest van M. Marchandise en J.-F. Van Drooghenbroeck, «Les causes d'interruption et de suspension de la prescription libératoire en droit belge» in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, nr. 70. *Adde*: M. Regout-Masson, «La prescription en droit civil» in *La prescription*, 63. Dabin had reeds kritiek geuit op de redenering die terug te vinden is in dit arrest. Volgens hem heeft de aangifte van de schuldvordering de verjaring *gestuit* (en niet geschorst), waarbij deze stuitende werking aanhoudt gedurende de verrichtingen van het faillissement (J. Dabin, «Sur l'adage «Contra non valentem agere non currit praescriptio» (noot onder Cass. 2 januari 1969), *RCJB* 1969, 104).

[137] Loi n° 2008-561 du 17 juin 2008 portant réforme de la prescription en matière civile.

[138] «La prescription ne court pas ou est suspendue contre celui qui est dans l'impossibilité d'agir par suite d'un empêchement, résultant de la loi, de la convention ou de la force majeure».

[139] Zie over dit punt: S. Amrani Mekki, «Les causes de suspension et d'interruption de la prescription en droit français» in *La prescription extinctive. Etudes de droit comparé*, Brussel, Bruylant, Zurich, Schulthess, Parijs, LGDJ, 2010, nrs. 15 e.v.

[140] A. Van Oevelen, «Algemene rechtsbeginselen in het verbintenissen- en contractenrecht» in M. Van Hoecke (red.), *Algemene Rechtsbeginselen*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 137; B. Weyts, «*Fraus omnia corrumpit* in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: geen aansprakelijkheidsverdeling in geval van opzet», *RW* 2002-03, p. 1631, nr. 7.

[141] W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 82.

[142] H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, Brussel, Bruylant, 1962, p. 72, nr. 55; Terlinden, conclusie voor Cass. 10 juni 1909, *Pas.* 1909, I, 306.

[143] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, p. 299, nr. 244.

[144] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, 300; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, Brussel, Larcier, 2007, 608.

[145] X. Dieux, «Développements de la maxime «Fraus omnia corrumpit» dans la jurisprudence de la cour de cassation de Belgique» in P.A. Foriers (red.), *Actualité du droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2005, 143-144.

[146] P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 608.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

schade moet willen toebrengen aan een ander. Het is niet vereist dat deze schade ook daadwerkelijk zou zijn veroorzaakt. Het volstaat dat de bedoeling om te schaden bewezen is.[147] In een arrest van 3 oktober 1997 heeft het Hof van Cassatie het vereiste van bedrog algemeen gedefinieerd: «overwegende dat de toepassing van het algemeen rechtsbeginsel «*fraus omnia corrumpit*» het bestaan van bedrog veronderstelt; dat bedrog kwaadwilligheid, opzettelijke misleiding en oneerlijkheid met de bedoeling te schaden of winst te behalen, inhoudt».[148] De toepassing van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» onderstelt dus een oogmerk om te schaden (subjectieve invulling van bedrog). Het wetens en willens overschrijden van een norm, waarbij een redelijkerwijze voorzienbare schade wordt veroorzaakt (objectieve invulling van bedrog), lijkt niet voldoende.[149] Nochtans bestaat de tendens om het subjectief bedrog met het objectief bedrog gelijk te schakelen. Zo lijkt het Hof van Cassatie in zijn arrest van 6 november 2002 de toepassing van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» in buitencontractuele aangelegenheden uit te breiden tot alle opzettelijke fouten.[150] Het betreft elke vrijwillige tekortkoming aan een verbintenis, waarbij het rechtssubject zich bewust was of diende te zijn van de schade die hieruit zou ontstaan en desondanks zijn foutief gedrag heeft voortgezet. Deze uitbreiding wordt echter betwist in de rechtsleer.[151]

57. *Toepassing inzake verjaring?* – Kan de schuldeiser het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» inroepen indien de schuldenaar hem door een bedrieglijke handeling verhindert om tijdig te handelen? Zo kan de schuldenaar bedrieglijk gegevens achterhouden, zodat de schuldeiser zijn rechtsvordering niet kent of niet over de nodige gegevens beschikt om zijn rechtsvordering te doen gelden. Dit is bijvoorbeeld het geval indien een schadeverwekker een deskundigenverslag vervalst om de schade te verbergen, of zijn schuldeiser op bedrieglijke wijze aan het lijntje houdt totdat zijn rechtsvordering is verjaard.[152] Bepaalde auteurs bepleiten de toepassing van dit beginsel inzake de verjaring.[153] Anderen hebben meer voorbehoud en verwerpen de toepassing van het beginsel.[154]

De afweging van belangen zal inderdaad niet eenvoudig zijn. Langs de ene kant bevindt zich de schuldeiser, die kan aantonen dat zijn schuldenaar bedrieglijke kunstgrepen heeft aangewend opdat hij als schuldeiser zijn vordering niet tijdig zou kunnen instellen. Hij zou in bepaalde omstandigheden bescherming kunnen verdienen. Langs de andere kant zou de schuldenaar, aan wie het bedrieglijk gedrag verweten wordt, ook bescherming kunnen verdienen, omdat het verstrijken van de tijd het moeilijk, soms zelfs onmogelijk, maakt om het tegendeel te bewijzen.[155]

Wij zijn evenwel van mening dat dit beginsel ook toepassing vindt inzake de verjaring, net zoals in elke andere materie, aangezien aan dit beginsel het karakter van algemeen rechtsbeginsel wordt toegekend.[156] Het Hof van Cassatie heeft het beginsel reeds in een arrest van 23 januari 1968 uitdrukkelijk als algemeen rechtsbeginsel erkend.[157] Sindsdien heeft het Hof deze uitspraak verschillende malen bevestigd.[158] Ook in Frankrijk lijken zowel de rechtspraak[159] als de rechts-

[147] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, p. 300-301, nr. 245.

[148] Cass. 3 oktober 1997, *Arr.Cass.* 1997, 918, *Pas.* 1997, I, 962. Zie ook: A. Bossuyt, «Hoofdstuk IV – Algemene rechtsbeginselen» in *Jaarverslag van het Hof van Cassatie van België 2003*, 126. Zie reeds: J. Velu, conclusie voor Cass. 13 juni 1985, *Pas.* 1985, I, 1300; H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, p. 72, nr. 55.

[149] Zie voor deze verschillende wijzen van invulling van het begrip bedrog: L. Cornelis, «La faute lourde et la faute intentionnelle», *JT* 1981, 513-516; R. Hayoit de Termicourt, «Dol et faute lourde en matière d'inexécution des contrats», *JT* 1957, 601-605.

[150] Cass. 6 november 2002, *Arr.Cass.* 2002, 2383, *Pas.* 2002, I, 2103, *JLMB* 2003, 808, *JT* 2003, 310, met conclusie van advocaat-generaal Spreutels, *RCJB* 2004, 267, noot F. Glansdorff, *RGAR* 2003, 13.719, *RW* 2002-03, 1629, noot B. Weyts, *T. Verz.* 2003, 815, noot P. Graulus. Zie hierover: X. Dieux, «Développements de la maxime «*fraus omnia corrumpit*» dans la jurisprudence de la Cour de Cassation de Belgique» in P.A. Foriers (red.), *Actualité du droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2005, 151; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 611.

[151] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, p. 300, nr. 245; J. Kirkpatrick, «La maxime *fraus omnia corrumpit* et la réparation du dommage causé par un délit intentionnel en concours avec une faute involontaire de la victime», *JT* 2003, p. 576, nr. 10.

[152] I. Claeys, «De nieuwe verjaringswet: een inleidende verkenning», *RW* 1998-99, 397.

[153] I. Boone, «De verjaring van de vordering tot schadeherstel op grond van buitencontractuele aansprakelijkheid en van de burgerlijke vordering uit een misdrijf» in *De herziening van de bevrijdende verjaring door de Wet van 10 juni 1998*, p. 123-124, nr. 156; M. Marchandise, *La prescription libératoire en matière civile*, 156 (zelfs al beschouwen beide auteurs de bescherming die geboden wordt door de leer van het rechtsmisbruik als voldoende).

[154] I. Claeys, *o.c.*, *RW* 1998-99, 400; I. Claeys, «Rede en passie, ook bij verjaring» in F. Judo (red.), *Kent u de termijn nog? Termijnregelingen in en buiten de procedure*, 36.

[155] R. Zimmermann, *Comparative Foundations of a European Law of Set-off and Prescription*, Cambridge University Press, 2002, 146.

[156] M. Marchandise, *La prescription libératoire en matière civile*, 156.

[157] Cass. 23 januari 1968, *Arr.Cass.* 1968, 695, *Pas.* 1968, I, 649. Zie ook: W.G. Ganshof van der Meersch, «Propos sur le texte de la loi et les principes généraux du droit», *JT* 1970, 594.

[158] Cass. 25 oktober 1991, *Arr.Cass.* 1991-92, 189, *Pas.* 1992, I, 155, *RW* 1991-92, 1363; Cass. 6 november 2002, *JT* 2003, 310, met conclusie van advocaat-generaal J. Spreutels, *RCJB* 2004, noot F. Glansdorff, *RW* 2002-03, 1629, noot B. Weyts, «*Fraus omnia corrumpit* in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: geen aansprakelijkheidsverdeling in geval van opzet»; Cass. 19 maart 2004, *Pas.* 2004, 476; Cass. 6 november 2007, *RW* 2007-08, 1716, noot

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

leer[160] de toepassing van het adagium «*fraus omnia corrumpit*» inzake de verjaring te aanvaarden.

Opdat het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» toepassing kan vinden inzake de verjaring, dienen de strikte toepassingsvoorwaarden voor dit beginsel evenwel vervuld te zijn. Allereerst moet aan de schuldenaar een bedrieglijke fout kunnen worden verweten. Vervolgens moet bij de schuldenaar een oogmerk aanwezig zijn om de schuldeiser schade te berokkenen (subjectief bedrog): het bedrog moet gericht zijn op het doen verstrijken van de verjaringstermijn vooraleer de schuldeiser in rechte zou kunnen optreden.[161] Ook de Franse rechtsleer verdedigt deze enge invulling van het vereiste van bedrog.[162] Het zal niet eenvoudig zijn om een dergelijk bedrog aan te tonen, maar dit geldt voor elke toepassing van dit beginsel.

58. *Sancties* – De rechtsgevolgen van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» berusten op het principe dat geen enkel recht kan ontstaan uit een bedrieglijke handeling. Op grond hiervan zullen de gevolgen van een rechtsregel of rechtsfiguur onwerkzaam worden gemaakt, indien zij verkregen zijn door een bedrieglijke aantasting van de rechten van andere partijen of van derden. Op die manier neutraliseert het beginsel de rechten die formeel zijn ontstaan uit een bedrieglijke handeling.[163] Een rechtsregel of rechtsfiguur mag echter enkel onwerkzaam worden verklaard in de mate dat dit nodig is om te verhinderen dat het bedrieglijk beoogde, verboden resultaat van de schadeveroorzaker wordt bereikt.[164]

Bijgevolg bestaat de sanctie op grond van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» in principe uit de niet-tegenwerpbaarheid van de bedrieglijk beoogde rechtsgevolgen aan het slachtoffer van het bedrog (andere partijen of derden).[165] Het Hof van Cassatie heeft dit bevestigd in een belangrijk arrest van 19 maart 2004: «overwegende dat een bedrieglijke akte krachtens het algemeen rechtsbeginsel «*Fraus omnia corrumpit*» aan derden noch aan partijen kan worden tegengeworpen; dat laatstgenoemden (...) kunnen weigeren aan een dergelijke akte uitwerking te verlenen en de schuldenaar kunnen beletten het door hem beoogde, verboden resultaat te bereiken».[166] Bepaalde auteurs, zoals Romain en Van Ommeslaghe, leiden hieruit af dat indien het bedrog zich voordoet tussen contractpartijen, de sanctie er uiteindelijk in kan bestaan dat de bedrieglijke handeling volledig terzijde wordt geschoven. Dit zou dan uitmonden in de nietigheid van deze handeling.[167]

59. *Sancties in geval van toepassing inzake verjaring* – Indien het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» toepassing vindt inzake de verjaring, bestaat de sanctie die wordt geopperd in de rechtsleer in de mogelijkheid voor de schuldeiser, slachtoffer van het bedrog, om zijn recht te doen gelden na het verkrijgen van de verjaring, maar dit zo snel mogelijk nadat hij kennis heeft gekregen van de bedrieglijke feiten.[168] Zou een passende sanctie er echter niet in bestaan de schuldenaar te verbieden de verjaring aan de schuldeiser tegen te werpen? Op grond van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» zijn de

B. Weyts, «De toepassing van *Fraus omnia corrumpit* bij een samenloop van aansprakelijkheden volgens het Hof van Cassatie: de bedoeling tot het berokkenen van schade is vereist».

[159] Cass. fr. 28 oktober 1991, *Bull.civ.* 1991, I, nr. 282, *RTDCiv.* 1992, 563-564 inzake een vordering tot betaling van een verzekerde tegen een verzekeringsmaatschappij. De verzekeraar beging een kunstgreep met als enig doel de korte tweejarige verjaringstermijn te doen verstrijken, door de verzekerde ervan te overtuigen nog niet in rechte op te treden. Het Hof van Cassatie oordeelde dat de feitenrechter het bedrog voldoende had omschreven en hieruit wettig kon afleiden dat aan de verzekeraar het recht werd ontzegd om de verjaring in te roepen. Zie ook: B. Fages, noot onder Cass. fr. 17 december 2009, *RTDCiv.* 2010, 103.

[160] J. Ghestin, M. Billiau en G. Loiseau, *Traité de droit civil, Le régime des créances et des dettes*, Parijs, LGDJ, 2005, p. 1132-1133, nr. 1114; J. Vidal en G. Marty, *Essai d'une théorie générale de la fraude en droit français: le principe «fraus omnia corrumpit»*, Parijs, Dalloz, 1957, 234 e.v.; R. Wintgen, «La prescription de l'action en nullité pour dol» (noot onder Cass. fr. 24 januari 2006), *D.* 2006, 628.

[161] I. Claeys, «Rede en passie, ook bij verjaring» in F. Judo (red.), *Kent u de termijn nog? Termijnregelingen in en buiten de procedure*, 38.

[162] B. Fages, noot onder Cass. fr. 17 december 2009, *RTDCiv.* 2010, 103; J. Ghestin, M. Billiau en G. Loiseau, *Traité de droit civil, Le régime des créances et des dettes*, p. 1133 *in fine*, nr. 1114; J. Vidal en G. Marty, *Essai d'une théorie générale de la fraude en droit français: le principe «fraus omnia corrumpit»*, 244; R. Wintgen, «La prescription de l'action en nullité pour dol» (noot onder Cass.fr. 24 januari 2006), *D.* 2006, 628.

[163] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, p. 299, nr. 244; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 83; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 607.

[164] J.-F. Romain, *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé,* Brussel, Bruylant, 2000, p. 791, nr. 345; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 607.

[165] L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, p. 299, nr. 244; J.-F. Romain, *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé,* p. 790-791, nr. 345; W. Van Gerven en S. Covemaeker, *Verbintenissenrecht*, 83; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 608.

[166] Cass. 19 maart 2004, *Pas.* 2004, 476: dit arrest lijkt een ruime toepassing te geven aan het beginsel «*fraus omnia corrumpit*». Dit beginsel wordt ingeroepen als zelfstandige juridische rechtsgrond: ook zonder dat een pauliaanse rechtsvordering op grond van art. 1167 BW is ingesteld, kunnen partijen weigeren uitwerking te verlenen aan een bedrieglijke handeling, op grond van «*fraus omnia corrumpit*» (zie: X. Dieux, «Développements de la maxime «*fraus omnia corrumpit*» dans la jurisprudence de la Cour de Cassation de Belgique» in P.A. Foriers (red.), *Actualité du droit des obligations*, 144-146.

[167] J.-F. Romain, *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé*, p. 791-792, nr. 345; P. Van Ommeslaghe, «Un principe général du droit: *fraus omnia corrumpit*» in *Liber amicorum Paul Martens*, 608.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek

rechtsgevolgen van een bedrieglijke handeling, in dit geval het intreden van de verjaring, immers niet tegenwerpelijk aan het slachtoffer van het bedrog, in dit geval de schuldeiser. Bijgevolg zal de schuldenaar zich tegenover de schuldeiser niet op de verjaring kunnen beroepen, die ontstaan is op grond van zijn bedrog.

De theorie van het verbod op rechtsmisbruik lijkt ons echter een soepelere en geschiktere bescherming én sanctie te bieden.[169] Allereerst is het voor de toepassing van de theorie inzake rechtsmisbruik niet vereist dat de schuldenaar zich binnen de enge voorwaarden van het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» bevindt. Het verbod op rechtsmisbruik dekt immers alle gevallen waarin de schuldenaar er zelf voor gezorgd heeft dat het voor de aanspraakgerechtigde schuldeiser onmogelijk was om zijn aanspraak tijdig geldend te maken (zie *supra*, nr. 49).

Bovendien leidt een sanctie via het verbod op rechtsmisbruik of via het beginsel «*fraus omnia corrumpit*» tot een soortgelijk resultaat: in beide gevallen wordt de verjaring als niet verkregen beschouwd (zie voor rechtsmisbruik *supra*, nr. 50) en zal de schuldeiser ook na het formele verstrijken van de verjaringstermijn zijn recht kunnen doen gelden. De onderliggende reden voor deze sanctie is dan ook vergelijkbaar: de toepassing van een rechtsregel mag er niet toe leiden dat een partij enig voordeel haalt uit een rechtsuitoefening die een misbruik inhoudt (zie *supra*, nr. 27) of die bedrieglijk is.[170] Een sanctie via het verbod op rechtsmisbruik heeft echter het voordeel dat deze eenvoudiger te moduleren is volgens de concrete situatie (zie *supra*, nr. 27).

Ten slotte dient vanuit een rechtsvergelijkend perspectief te worden vastgesteld dat ook in Nederland en Duitsland de voorkeur wordt gegeven aan een sanctie via de algemene norm van de redelijkheid en de billijkheid[171]: het is verboden voor de schuldenaar om de verjaring in te roepen indien hij hierdoor het vereiste van redelijkheid en billijkheid schendt.[172] Op het niveau van het Europees privaatrecht lijkt de rechtsleer deze oplossing ook te verkiezen.[173]

Besluit

60. Enerzijds zou het eenvoudiger en transparanter zijn om het *regime* of *de instelling van de verjaring* als dwingend recht en niet langer als van openbare orde aan te merken.[174] Dit zou betekenen dat in de periode die *voorafgaat aan het aanvangspunt van de verjaringstermijn* geen enkel verjaringsbeding geldig is (met inbegrip van bedingen die de termijn inkorten). De reden hiervoor is dat de verjaring zowel de bescherming van de schuldenaar als die van de schuldeiser beoogt. Eens dat de verjaringstermijn begint te lopen, zijn de afwijkingen die partijen zouden bedingen, en die we hebben geanalyseerd, geldig.

Anderzijds moeten deze principes steeds genuanceerd worden in het licht van de vereisten van de goede trouw en de leer van het verbod op rechtsmisbruik. Het gedrag van elk van de partijen kan op passende wijze getoetst en beteugeld worden via deze leer, die de rechter immers de mogelijkheid biedt een afweging te maken van de belangen die in het geding zijn. Bovendien vergemakkelijken de diverse sancties die eigen zijn aan rechtsmisbruik een aanpassing van de sanctie aan de concrete situatie. Deze soepele theorie maakt de toepassing van andere beginselen overbodig in het Belgische recht.

[168] I. Claeys, *o.c.*, *RW* 1998-99, 400; M. Marchandise, *La prescription libératoire en matière civile*, 156. *Cf.* ook: M.E. Storme, *o.c.*, *TPR* 1994, p. 2017, nr. 33. Zie voor Frankrijk: J. Vidal en G. Marty, *Essai d'une théorie générale de la fraude en droit français: le principe «fraus omnia corrumpit»*, 238 en 243.

[169] Zie in deze zin ook: I. Boone, «De verjaring van de vordering tot schadeherstel op grond van buitencontractuele aansprakelijkheid en van de burgerlijke vordering uit een misdrijf» in *De herziening van de bevrijdende verjaring door de Wet van 10 juni 1998*, p. 123-124, nr. 156; M. Marchandise, *La prescription libératoire en matière civile*, 156: de theorie van rechtsmisbruik vormt een sterkere en voldoende basis voor de bescherming van de schuldeiser.

[170] Cass. 18 maart 2010, C.08.0502.N, *www.cass.be*; zie ook: J. Kirkpatrick, «La maxime *fraus omnia corrumpit* et la réparation du dommage causé par un délit intentionnel en concours avec une faute involontaire de la victime», *JT* 2003, p. 577, nr. 12; J.-F. Romain, *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé*, 453.

[171] Art. 6:2, tweede lid, en art. 6:248, tweede lid, van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek; art. 242 van het Duitse Burgerlijk Wetboek.

[172] Zie voor Nederland: A.S. Hartkamp en C.H. Sieburgh, «Verbintenissenrecht», 6-II, in *C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, Deventer, Kluwer, 2009, nrs. 430 en 439; zie *supra*, nr. 51 voor de rechtspraak van de Hoge Raad der Nederlanden. Zie voor Duitsland: J. von Staudingers, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlijn, Sellier-de Gruyter, 2005, § 242, nrs. 534 e.v.

[173] R. Zimmermann, *Comparative Foundations of a European Law of Set-off and Prescription*, 146-147. Deze auteur is voorstander van een sanctie via het algemene en doorslaggevende principe van de goede trouw, vervat in art. 1:201 PECL.

[174] J.-F. Van Drooghenbroeck, «La prescription libératoire: paradigme ou paradoxe de la sécurité juridique?», *JT* 2004, 337.

this jurisquare copy is licenced to KU Leuven - Faculteit Rechten - Bibliotheek